

Natuur met een beperking

De vraag van mensen met een
lichamelijke beperking naar bezoek
aan natuur- en recreatiegebieden

Natuur met een beperking

De vraag van mensen met een lichamelijke beperking naar een bezoek aan natuur- en recreatiegebieden



Colofon

© Kenniscentrum Recreatie, maart 2011

Auteurs: Suzanne van de Laar en Emile Bruls

In opdracht van: Kenniscentrum Groen en Handicap

Uitgever: Kenniscentrum Recreatie

Raamweg 19

2596 HL Den Haag

telefoon 070-312 49 70

fax 070-312 49 99

e-mail secretariaat@kenniscentrumrecreatie.nl

www.kenniscentrumrecreatie.nl

Het onderzoek is uitgevoerd met subsidie van het ministerie van EL&I en het Revalidatiefonds.



Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Samenvatting	7
1 Inleiding	9
1.1 Doel onderzoek	9
1.2 Opzet onderzoek	10
1.3 Leeswijzer	11
2 Bezoek aan natuurgebieden	13
2.1 Participatie en frequentie	13
2.2 Bezoekgedrag natuurgebieden	15
3 Belemmeringen en gewenste oplossingen	17
3.1 De ketenbenadering voor bezoek natuurgebieden	17
3.2 Ernst van belemmeringen	19
3.3 Aard van belemmeringen en wensen per fase	22
3.3.1 Persoonlijke factoren	22
3.3.2 Informatievoorziening	23
3.3.3 Vervoer	24
3.3.4 Toegankelijkheid van natuurgebieden	25
3.3.5 Levering van zorg en hulpmiddelen	30
4 Conclusies en aanbevelingen	31
4.1 Conclusies	31
4.2 Aanbevelingen	32
Literatuur	37
Bijlage 1 Mensen met een lichamelijke beperking	39
Bijlage 2 Vragenlijst internetenquête	41
Bijlage 3 Aanpak en respons internetenquête	50
Bijlage 4 Deelnemers expertbijeenkomst	52
Bijlage 5 Recreatiegedrag bezoekers natuurgebieden	53
Bijlage 6 Ketenbenadering	57

Voorwoord

‘Natuur voor iedereen’ is makkelijker gezegd dan gedaan. Het lijkt zo vanzelfsprekend dat een ieder kan genieten van onze mooie natuur in Nederland. Maar de realiteit is anders. Het rapport ‘Natuur met een beperking’ geeft inzicht in de behoeften van mensen met een lichamelijk beperking om de natuur te bezoeken en de belemmeringen die ze daarbij tegen komen.

Verrassend of niet maar mensen met een lichamelijke beperking lijken niet te verschillen van mensen zonder handicap in hun behoeften aan het bezoeken van de natuur. Ze moeten echter wel meer hobbels nemen om te genieten van de natuur. Belemmeringen doen zich voornamelijk voor bij de bereikbaarheid, toegankelijkheid en bruikbaarheid (BTB) van de natuur- en recreatiegebieden.

Maar ook de informatievoorziening over de BTB van natuur- en recreatiegebieden kan nog verder worden verbeterd.

Met de resultaten van het onderzoek zijn we nog beter in staat om de beheerders van natuur- en recreatiegebieden te adviseren. We hopen samen met andere partijen te werken aan het realiseren van de doelstelling ‘Natuur voor iedereen’.

Wij zijn het Nationaal Revalidatie Fonds en het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie zeer erkentelijk dat zij dit onderzoek financieel mogelijk hebben gemaakt.

Kenniscentrum Groen en Handicap,

Kees Kuijken (voorzitter)



Samenvatting

Aanleiding en doel onderzoek

Mensen met een lichamelijke beperking bezoeken graag natuurgebieden. Er is de laatste jaren steeds meer geïnvesteerd in toegankelijke natuur- en recreatiegebieden voor mensen met een lichamelijke beperking. Ondanks vele mooie initiatieven is de toegang tot een natuur- of recreatiegebied voor deze doelgroep nog lang niet overal vanzelfsprekend. Ook is het de vraag of deze gebieden voldoen aan de behoeften van deze doelgroep. Er zijn namelijk terreinbeheerders die, ondanks de investeringen in toegankelijkheid, weinig recreanten met een lichamelijke beperking in hun natuur- of recreatiegebied zien. Wat zijn hiervan de oorzaken? Het Kenniscentrum Groen & Handicap wilde dit weten en vroeg aan het Kenniscentrum Recreatie hiernaar onderzoek te doen. Het doel is inzicht krijgen in de vraag van mensen met een lichamelijke beperking naar een bezoek aan natuur- en recreatiegebieden, teneinde aanbevelingen te doen aan allerlei partijen om het aanbod toegankelijker te maken voor deze doelgroep (door informatievoorziening, zorg en hulpmiddelen, vervoer ernaartoe en inrichting te verbeteren).

Behoefte en bezoekgedrag natuurgebieden

Meer dan driekwart van de mensen met een lichamelijke beperking in ons onderzoek bezoekt regelmatig natuurgebieden. De behoefte is dus groot. Het bezoekgedrag van deze groep verschilt weinig met de gemiddelde Nederlander. Zo bezoekt de helft van beide groepen 1 tot 2 uur een natuurgebied en is de belangrijkste activiteit wandelen. Opvallend is dat de mensen met een lichamelijke beperking in ons onderzoek meer bosgebieden bezoeken, meer met de auto gaan, verder van huis en het gezelligheidsmotief minder belangrijk vinden dan de gemiddelde Nederlander. Verder valt op dat een kwart van de groep net als de gemiddelde Nederlander alleen gaat.

Belemmeringen bij bezoek

Mensen met een lichamelijke beperking doorlopen verschillende fasen die bepalen of ze uiteindelijk een natuurgebied bezoeken.

- 1 Behoefte (motivatie: ja/nee);
- 2 Persoonlijke factoren;
- 3 Informatievoorziening voorafgaand aan bezoek natuurgebieden;
- 4 Vervoer ernaartoe (bereikbaarheid van natuurgebieden);
- 5 Toegankelijkheid van natuurgebieden.

In alle fasen van deze keten zijn de beschikbaarheid van zorg en hulpmiddelen belangrijk evenals de veiligheid die mensen ervaren. Ook kunnen zich in alle fasen belemmeringen voordoen.

De grootste ervaren belemmering voor mensen met een lichamelijke beperking is de ontoegankelijkheid van natuurgebieden. Denk hierbij aan onverharde, te smalle paden met teveel hoogteverschillen en obstakels. De ontoegankelijkheid weerhoudt mensen, meer dan andere belemmeringen, van huidig en toekomstig bezoek. Ook de slechte

informatievoorziening (niet volledig en beschikbaar) vormt een belangrijke ervaren belemmering, net als het vervoer ernaartoe (bereikbaarheid).

Wensen bij bezoek

Mensen met een lichamelijke beperking hebben veelal dezelfde wensen als mensen zonder een beperking. De meeste mensen met een lichamelijke beperking willen liever geen apart aanbod, maar samen met mensen zonder een beperking deel kunnen nemen aan vrijetijdsactiviteiten. Daarbij is het van belang dat zij zoveel mogelijk zelfstandig zijn en geen hulp nodig hebben. Daarom zijn soms wel specifieke voorzieningen nodig. Hier kan in de inrichting van voorzieningen rekening mee worden gehouden.

Oplossingen

Integrale toegankelijkheid is een essentieel onderdeel in het ketendenken. Ontbrekende schakels in de keten kunnen mooie initiatieven teniet doen. Zo kan een pad wel toegankelijk zijn, maar als het gebied niet bereikbaar is met het openbaar vervoer kan een deel van de doelgroep er toch niet komen. Belangrijk is verder *inclusief denken*: beheerders dienen bij het vaststellen van beleid en het maken van plannen van meet af aan rekening te houden met alle mogelijke gebruikers, ondermeer mensen met een lichamelijke beperking. Dit leidt tot voor iedereen bruikbare voorzieningen. Tot slot moeten aanbieders zich niet vergissen in de *grootte van de doelgroep*. Er zijn 1,7 miljoen mensen met een lichamelijke beperking in Nederland. Deze groep groeit (door vergrijzing) en heeft veel te besteden. Ook nemen mensen met een lichamelijke beperking vaak gezelschap mee, waardoor de potentiële bezoekersgroep nog groter is. Bovendien schept aanbod vraag. Aanbieders van voorzieningen moeten zich ook realiseren dat er veel mensen zijn met een 'onzichtbare handicap' en andere doelgroepen - zoals ouderen en ouders met jonge kinderen in een kinderwagen - die profijt hebben van gemakkelijk toegankelijke natuurgebieden.

In hoofdstuk 4 staan specifieke aanbevelingen aan verschillende partijen.



1 Inleiding

Er zijn in Nederland 1,7 miljoen mensen met een lichamelijke beperking¹; ongeveer 10% van de Nederlandse bevolking. Ze bezoeken, net als anderen, graag natuurgebieden. Er is de laatste jaren steeds meer geïnvesteerd in toegankelijke natuur- en recreatiegebieden voor mensen met een lichamelijke beperking. Ondanks vele mooie initiatieven is de toegang tot een natuur- of recreatiegebied voor deze doelgroep nog lang niet overal vanzelfsprekend. Ook is de vraag of deze gebieden tegemoet komen aan de wensen van deze doelgroep. Er zijn namelijk terreinbeheerders die, ondanks de investeringen in toegankelijkheid, weinig recreanten met een lichamelijke beperking in hun natuur- of recreatiegebied zien. Wat zijn hiervan de oorzaken? Voldoet het aanbod niet aan de vraag van de mensen met een lichamelijke beperking? Of zijn er andere redenen die een bezoek aan natuurgebieden belemmeren? En hoe kunnen we deze belemmeringen vervolgens oplossen? In dit onderzoek wordt hierop ingegaan.

1.1 Doel onderzoek

Het doel van het onderzoek is:

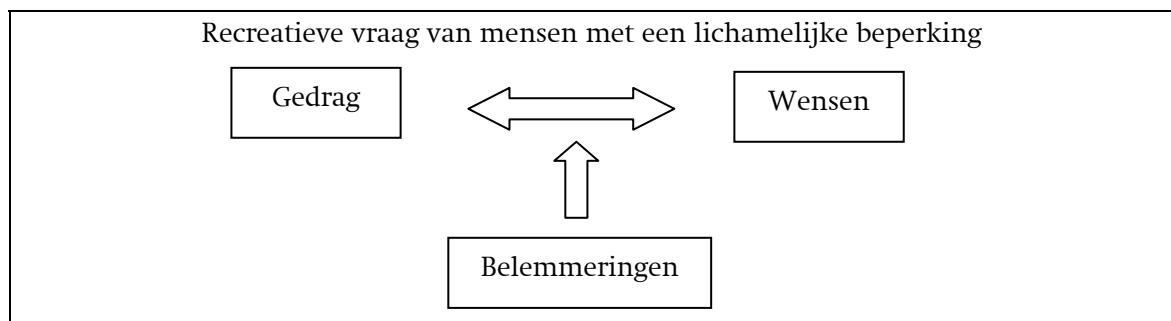
Inzicht krijgen in de vraag van mensen met een lichamelijke beperking naar een bezoek aan natuur- en recreatiegebieden, teneinde aanbevelingen te doen om het aanbod toegankelijker te maken voor deze doelgroep (door informatievoorziening, zorg en hulpmiddelen, vervoer ernaartoe en inrichting te verbeteren)

De hoofdvraag die hierbij hoort, is:

Wat is de vraag van mensen met een lichamelijke beperking naar een bezoek aan natuur- en recreatiegebieden?

Hierbij kijken we naar:

- Bezoekgedrag (participatie, frequentie, motieven, etc.)
- Belemmeringen
- Wensen (vertaald in gewenste oplossingen)



¹ Onder lichamelijke beperking verstaan we in dit onderzoek een motorische, auditieve of visuele beperking. Meer informatie over de verschillende beperkingen vindt u in bijlage 1.

Het onderzoek is uitgevoerd door het Kenniscentrum Recreatie in opdracht van Kenniscentrum Groen & Handicap. Het Kenniscentrum zet zich in voor toegankelijke natuur voor iedereen. De resultaten van het onderzoek gebruikt het Kenniscentrum Groen & Handicap om beheerders van natuur- en recreatiegebieden te adviseren over de wensen en behoeften van mensen met een lichamelijke beperking. Bij de inrichting van natuur- en recreatiegebieden kunnen beheerders daarmee rekening houden. Het onderzoek richt zich in eerste instantie op terreinbeheerders van natuur- en recreatiegebieden, maar er worden ook aanbevelingen gedaan aan andere partijen - zoals overheden en belangenbehartigers van mensen met een lichamelijke beperking.

1.2 Opzet onderzoek

Om een antwoord te geven op de bovenstaande onderzoeksvragen zijn drie onderzoeksinstrumenten ingezet:

- een literatuurstudie
- een internetenquête onder mensen met een lichamelijke beperking
- een expertbijeenkomst met vertegenwoordigers van mensen met een lichamelijke beperking en terreinbeheerders

Literatuurstudie

Doel van de literatuurstudie was het achterhalen en uitwerken van beschikbare informatie uit bestaand onderzoek over de vraag van mensen met een lichamelijke beperking naar een bezoek aan natuurgebieden. Uit deze studie bleek dat er weinig onderzoek beschikbaar is over dit onderwerp. De gevonden informatie uit de literatuur is in het rapport verwerkt.

Internetenquête

Doel van de internetenquête was kwantitatieve informatie verzamelen over het bezoekgedrag en de belemmeringen die mensen met een lichamelijke beperking ervaren bij een bezoek aan natuurgebieden. De uitkomsten uit de enquête zijn in dit rapport verwerkt. De vragenlijst van de internetenquête staat in bijlage 2. Meer informatie over de aanpak van en de respons op de enquête is te vinden in bijlage 3.

Expertbijeenkomst

Op woensdag 19 januari 2011 vond de expertbijeenkomst plaats met vertegenwoordigers van mensen met een lichamelijke beperking en terreinbeheerders. Doel van de expertbijeenkomst was aanvullende kwalitatieve informatie te verzamelen over de concrete gebruikerswensen en deze vertalen naar kansen voor verbetering van het aanbod (informatievoorziening, vervoer, inrichting gebieden, zorg en hulpmiddelen). Deze informatie is verwerkt in dit rapport. In bijlage 4 staan de deelnemers van de bijeenkomst vermeld.

1.3 Leeswijzer

In hoofdstuk twee gaan we in op het *bezoek* van mensen met een lichamelijke beperking aan natuurgebieden.

Hoofdstuk drie gaat in op de *belemmeringen* die mensen met een lichamelijke beperking ervaren als ze een natuurgebied willen bezoeken en de *gewenste oplossingen*.

Hoofdstuk vier beschrijft de *conclusies* van het onderzoek en de *aanbevelingen* aan verschillende partijen om een bezoek aan natuurgebieden mogelijk te maken voor mensen met een lichamelijke beperking.

2 Bezoek aan natuurgebieden

In dit hoofdstuk beschrijven we het bezoekgedrag van mensen met een lichamelijke beperking aan natuurgebieden.

2.1 Participatie en frequentie

In deze paragraaf gaan we in op de participatie aan en frequentie van bezoek aan natuurgebieden door mensen met een lichamelijke beperking.

Participatie

Er zijn weinig gegevens bekend over het bezoek aan natuurgebieden door mensen met een beperking. In 2002 heeft het Sociaal en Cultureel Planbureau de deelname aan recreatieactiviteiten, waaronder recreatie-natuur, vergeleken tussen mensen zonder of een lichte beperking en mensen met een matige of ernstige beperking. Ten opzichte van mensen met geen of een lichte beperking nemen mensen met een matige of ernstige beperking minder vaak deel aan recreatieactiviteiten. Het verschil bedraagt 12%. Voor deelname aan recreatie-natuur is het verschil van mensen met geen of een lichte beperking en mensen met een matige of ernstige beperking 15%.

Deelname aan recreatieactiviteiten, naar ernst van beperking

	1999
Recreatie-totaal	
Geen of lichte beperkingen	90 %
Matige of ernstige beperkingen	78 %
Recreatie-natuur (bos, stadspark, natuur- of recreatiegebied)	
Geen of lichte beperkingen	80 %
Matige of ernstige beperkingen	65 %
Recreatie-attractieparken	
Geen of lichte beperkingen	57 %
Matige of ernstige beperkingen	39 %

Bron: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2002

Verder is een onderzoek bekend over participatie van doven, slechthorende en horende Rotterdammers. Hieruit blijkt dat horenden meer gebruik maken van recreatieve groenvoorzieningen in en rond Rotterdam dan doven en slechthorenden.

Rotterdamers die in de afgelopen 12 maanden recreatieve groenvoorzieningen in en rond Rotterdam bezochten

	Doven en slechthorenden 2001	Horenden 1999
Buurt- en wijkvoorzieningen	20,8 %	29,6 %
Recreatiegebieden regio	11,2 %	16,7 %
Stadsparken	18 %	31 %
Strand en duin	20 %	29,7 %
Verder gelegen recreatieschappen	15 %	19,7 %

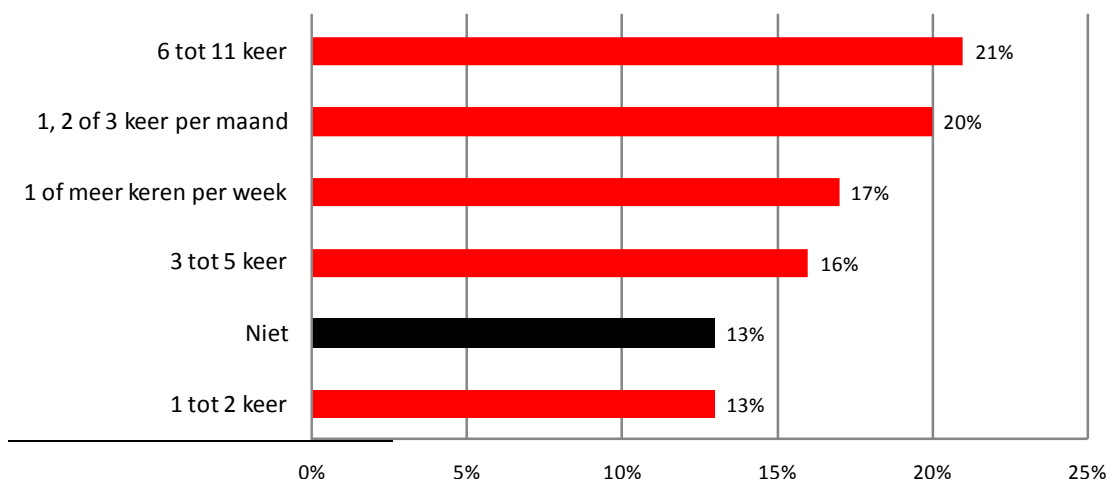
Bron: Ursum, 2002

Frequentie bezoek

Ook over de frequentie van bezoek aan natuurgebieden door mensen met een lichamelijke beperking² zijn nauwelijks gegevens bekend. Met een internetenquête is in dit onderzoek geprobeerd hierin meer inzicht te krijgen. Helaas is een respons van 127 mensen onvoldoende om uitspraken te kunnen doen over de gehele groep mensen met een lichamelijke beperking in Nederland. Wel kunnen we uitspraken doen over de groep respondenten uit het onderzoek.

Uit de internetenquête blijkt dat 87% van de respondenten het afgelopen jaar een natuur- of recreatiegebied³ bezocht. Meer dan een derde gaat minimaal 1 keer per maand naar een natuurgebied, waarvan 17% 1 of meer keren per week gaat. Er zijn geen duidelijke verschillen tussen respondenten met verschillende aard en ernst van beperking. Uit de expertbijeenkomst kwam wel naar voren dat doven waarschijnlijk de minste problemen en blinden en mensen met rolstoel de meeste problemen hebben met de toegankelijkheid van gebieden.

Frequentie bezoek



² Een uitzondering vormt een onderzoek uit 2008 dat K.J. Projects in samenwerking met Klaverblad Zeeland uitvoerde voor bos- en natuurgebieden in Zeeland. Het onderzoek gaat in op de toegankelijkheid van bos- en natuurgebieden in Zeeland. Van de ondervraagden uit Zeeland geeft 86% aan dat zij een of meer keer per jaar een natuurgebied bezoeken. Op de vraag hoe vaak zij natuurgebieden in Zeeland bezoeken komt naar voren dat 47% tussen de 1 en de 3 keer een bezoek brengt. 19% geeft aan meer dan 12 keer een natuurgebied te bezoeken. 13% geeft aan geen natuurgebieden te bezoeken.

³ Hierna korten we natuur- en recreatiegebied af met natuurgebied, maar bedoelen we ook recreatiegebieden.

*Niet-bezoekers*⁴

13% van de respondenten bezocht in het jaar voorafgaand aan de enquête (2009 – 2010) geen natuurgebied maar bijna iedereen van deze groep (93%) ging eerder wel eens naar een natuurgebied. Deze respondenten hebben een visuele en motorische beperking, en in de meeste gevallen een ernstige beperking. In hoofdstuk 3 gaan we in op de reden waarom zij geen natuurgebied bezochten.

2.2 Bezoekgedrag natuurgebieden

In deze paragraaf zetten we het bezoekgedrag van de respondenten op de enquête, mensen met een lichamelijke beperking, af tegen het bezoekgedrag van de gemiddelde Nederlander⁵ (zie tabel op de volgende pagina). De volledige uitkomsten van de enquête staan in bijlage 5.

Op een aantal punten zijn er nauwelijks verschillen tussen de respondenten op de enquête en de gemiddelde Nederlander. Zo bezoekt de helft van beide groepen 1 tot 2 uur een natuurgebied en is de belangrijkste activiteit wandelen⁶.

Opvallend is dat mensen met een lichamelijke beperking meer bosgebieden bezoeken⁷, meer met de auto gaan, verder van huis en het gezelligheidsmotief minder belangrijk is dan voor de gemiddelde Nederlander. Verder valt op dat een kwart van de respondenten met een beperking, net als de gemiddelde Nederlander, alleen gaat.

⁴ Mensen uit de internetenquête die het afgelopen jaar geen natuurgebied bezochten.

⁵ Er is geen landelijk representatief onderzoek waarin het bezoek aan natuurgebieden is gemeten. Om te vergelijken met bezoekgedrag van de gemiddelde Nederlanders zetten we de resultaten van de enquête af tegen resultaten uit het ContinuVrijeTijdsOnderzoek waarin we steeds het gemiddelde pakken van alle vrijetijdsactiviteiten die in een groene omgeving (in een recreatiegebied, in een bosgebied, in een nat natuurgebied, in het landelijk gebied, in agrarisch gebied, duingebied, heidegebied / stuifzandgebied, of op of aan het water\rivier\plas\meer) worden ondernomen.

⁶ Uit onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau blijkt dat mensen met ernstige beperkingen minder 'wandelen of fietsen' dan degenen zonder beperkingen. 5,7% van de mensen met een ernstige beperking wandelt of fietst minimaal een keer per jaar, voor mensen met matige beperkingen is dat 16,5% en met een lichte beperking 25,1%. 30,5% van de mensen zonder een beperking wandelt of fietst minimaal 1 keer per jaar (De Klerk, 2007). De cijfers van het SCP zijn overigens aanzienlijk lager dan de CVTO cijfers over wandelen en fietsen.

⁷ Het is opvallend dat vaak bos wordt genoemd. We kunnen pareren dat dit niet ligt aan het herkomstgebied van de respondenten in het onderzoek. De respondenten zijn redelijk over het land verdeeld. Zie bijlage 3.

Bezoekgedrag natuurgebieden mensen met beperking versus gemiddelde Nederlander

	Mensen met lichamelijke beperking (respondenten enquête)	Gemiddelde Nederlander (CVTO) *
Duur van bezoek	1-2 uur (47%) 2-3 uur (25%) 3-4 uur (15%)	1-2 uur (45%) 2-3 uur (26%) 3-4 uur (11%)
Activiteiten	Wandelen (69%) Anders (25%) ** Hond uitlaten (22%)	Wandelen (40%) Fietsen (20%) Recreëren niet aan het water (10%)
Omgeving	Bos (65%) Landelijk/agrarisch (9%) Recreatiegebied (8%)	Bos (36%) Landelijk \ agrarisch gebied (34%) Op of aan het water (13%)
Afgelegde afstand	0-5 km (34%) 6-10 km (25%) 11-20 km (18%)	0-5 km (53%) 6-10 km (17%) 11-20 km (14%)
Vervoermiddel	Auto (55%) Rolstoel/scootmobiel (33%) Te voet (4%)	Auto (31%) Te voet (25%) Met de fiets (25%)
Gezelschap	Partner (34%) Alleen (24%) Gezin (15%)	Partner (39%) Alleen (30%) Vrienden/kennissen (14%)
Motieven (volgorde van belangrijkheid)	Ertussen uit, uitdaging, opgaan, gezelligheid, interesse	Gezelligheid, ertussen uit, uitdaging, opgaan en interesse ***

* Vergelijking met het ContinuVrijeTijdsOnderzoek 2008-2009 (CVTO) waarbij we alleen hebben gekeken naar vrijetijdsactiviteiten die plaatsvinden in een 'groene' omgeving (in een recreatiegebied, in een bosgebied, in een natuurgebied, in het landelijk gebied, in agrarisch gebied, duingebied, heidegebied / stuifzandgebied, of op of aan het water\rivier\plas\meer)

** Hieronder vallen antwoorden als 'rijden in scootmobiel / met rolstoel', 'fotograferen' en 'genieten van de natuur'

*** bron: Alterra, Ontwikkeling behoefte aan recreatieactiviteiten en relatie met motieven, 2010

3 Belemmeringen en gewenste oplossingen

In dit hoofdstuk beschrijven we de belemmeringen die mensen met een lichamelijke beperking ervaren en bijbehorende wensen die deze doelgroep heeft als ze een natuurgebied willen bezoeken. In dit onderzoek zijn we uitgegaan van de ketenbenadering die door het iRV, Kenniscentrum voor Revalidatie en Handicap, is ontwikkeld om de deelname aan vrijetijdsbesteding van mensen met een functiebeperking te beschrijven. Het ketendenken neemt in het gehandicaptenbeleid een belangrijke plaats in.

3.1 De ketenbenadering voor bezoek natuurgebieden

In ons onderzoek is de ketenbenadering van iRV, Kenniscentrum voor Revalidatie en Handicap, als basis gebruikt voor het achterhalen van de redenen van mensen met een lichamelijke beperking om wel of niet een natuurgebied te bezoeken. De benadering geeft inzicht in de discrepantie tussen de huidige en gewenste vrijetijdsbesteding *door mensen met een functiebeperking*⁸. In bijlage 6 staat een korte beschrijving van de ketenbenadering.

De ketenbenadering is een handig instrument om in kaart te brengen welke belemmeringen er zijn in vrijetijdsbesteding en welke oplossingen mogelijk zijn. We hebben deze benadering bewerkt om deze toepasbaar te maken voor een beschrijving van de fasen die mensen met een beperking doorlopen als ze een natuurgebied willen bezoeken. De benadering is vervolgens gebruikt voor het opstellen van de vragenlijst en als houvast tijdens de expertbijeenkomst.

Toepassing ketenbenadering voor bezoek natuurgebieden

Mensen doorlopen verschillende fasen die bepalen of ze uiteindelijk een natuurgebied bezoeken. In deze verschillende fasen van de keten kunnen zich belemmeringen voordoen. Integrale toegankelijkheid is een essentieel onderdeel in het ketendenken. Ontbrekende schakels in de keten kunnen mooie initiatieven teniet doen.

De mate waarin men belemmeringen ervaart wordt bepaald door *persoonlijke factoren* en externe of ook wel *omgevingsfactoren*.



⁸ Zie voor uitgebreide informatie over het ketenmodel het onderzoek 'Mobiliteit voor vrije tijd' van iRV



Behoefte

Eerst moet er een intrinsieke motivatie zijn: Heeft iemand behoefte aan een bezoek aan een natuurgebied? Of gaan andere vrijetijdsactiviteiten misschien voor?

Persoonlijke factoren

Vervolgens kunnen mensen met een beperking tegen persoonlijke factoren aanlopen die een bezoek aan een natuurgebied belemmeren. Denk hierbij bijvoorbeeld aan financiële en sociale belemmeringen.

Informatievoorziening

Als persoonlijke factoren geen belemmering zijn, bestaat de mogelijkheid dat men niet weet welke natuurgebieden er zijn en of deze toegankelijk zijn voor mensen met een lichamelijke beperking. Het gaat hier dus om belemmeringen in de informatievoorziening. *Vervoer ernaartoe*

Als mensen met een beperking weten naar welke natuurgebieden ze toe kunnen, moeten ze er ook nog kunnen komen. In deze fase kunnen belemmeringen voorkomen die te maken hebben met de organisatie van het vervoer en benodigde ondersteuning.

Onder toegankelijkheid van natuurgebieden wordt meestal verstaan bereikbaarheid⁹, toegankelijkheid (in engere zin)¹⁰ en bruikbaarheid¹¹ van natuurgebieden (BTB). In dit onderzoek valt bereikbaarheid onder de fase in de keten: 'Vervoer ernaartoe'. Toegankelijkheid in engere zin en bruikbaarheid vallen onder de fase 'Toegankelijkheid van het natuurgebied zelf'.

Toegankelijkheid van het natuurgebied zelf

Is iemand met een beperking eenmaal bij het natuurgebied aangekomen dan kan blijken dat het gebied niet toegankelijk is, omdat voorzieningen ontbreken of niet bruikbaar zijn. Denk hierbij aan manoeuvreerruimte bij hekken en deuren, geschiktheid van de ondergrond voor rolstoelen, markeringen voor slechtzienden en aangepaste toiletten.

Zorg en hulpmiddelen

In het midden van het model staan de termen 'zorg en hulpmiddelen'. In alle fasen moeten zorg en hulpmiddelen ter beschikking staan voor mensen met een beperking die dit nodig hebben. Belemmeringen hierin kunnen een bezoek aan natuurgebieden ook beperken.

Veiligheid

Uit de expertbijeenkomst kwam naar voren dat veiligheid ook een belangrijke factor is bij een bezoek aan natuurgebieden. Veiligheid komt in verschillende fasen in de keten aan de orde. Het kan een persoonlijke factor zijn. Dan hebben we het over veiligheidgevoelens van mensen (zoals bang zijn). Vaak gaat het om de veiligheid van gebieden of het vervoer er naar toe. Zijn de paden breed genoeg zodat men kan passeren en niet van het pad afraakt? Kruisen paden voor verschillende gebruikers elkaar (bijvoorbeeld wandel- en mountainbikepaden)? Een ander aspect is criminaliteit. Dit geldt vooral voor mensen met een scooter. Zij worden wel eens overvallen of aangevallen.

3.2 Ernst van belemmeringen

Het grootste deel van de respondenten ervaart belemmeringen als ze een natuurgebied willen bezoeken. Van de wel-bezoekers¹² ondervindt 88% wel eens belemmeringen die samenhangen met hun beperking. Van de niet-bezoekers¹³ geeft 70% aan het afgelopen jaar geen natuurgebied bezocht te hebben omdat ze belemmeringen ervaren die samenhangen met hun beperking, 20% ervaart belemmeringen die *niet* samenhangen met hun beperking en 10% geeft aan geen behoefte (meer) te hebben aan bezoek.

⁹ Mate waarin men in staat is om in een gebied te komen, waaronder toegankelijk OV

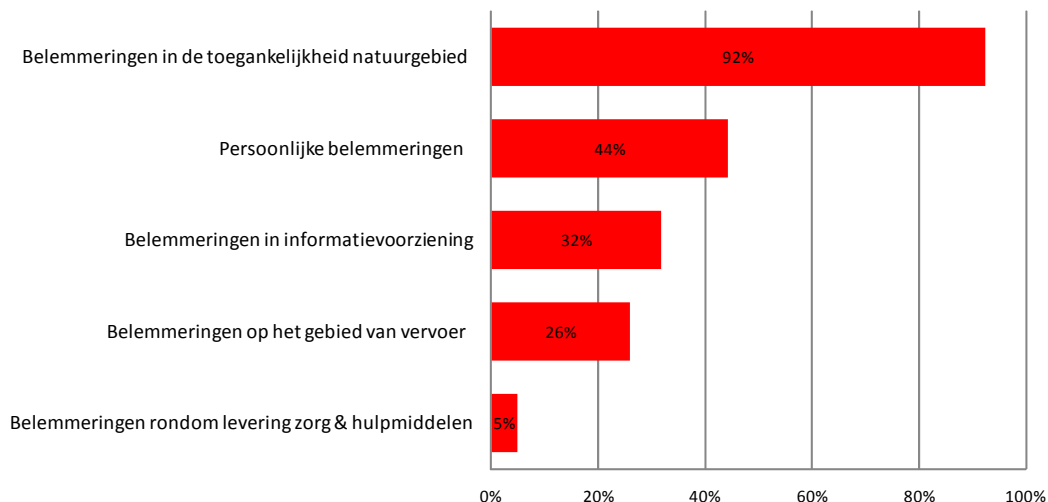
¹⁰ Mate waarin iemand een natuurgebied of recreatiegebied in kan en zich in het gebied en eventuele aanwezige gebouwen en andere voorzieningen kan begeven. Hierbij gaat het onder meer om manoeuvreerruimte bij hekken en deuren, geschiktheid van de ondergrond voor rolstoelen, markeringen voor slechtzienden en meer

¹¹ Mate waarin iemand zelfstandig kan functioneren binnen een gebouw, voorziening, en natuur- of recreatiegebied (onder meer: zijn picknicktafels onderrijdbaar, zijn markeringen contrasterend en heeft het bezoekerscentrum een bruikbaar toilet?)

¹² Respondenten in de enquête die het afgelopen jaar (wel) een natuurgebied bezochten

¹³ Respondenten in de enquête die het afgelopen jaar geen natuurgebied bezochten

Belemmeringen



De belangrijkste belemmeringen die wel- en niet-bezoekers ervaren zijn belemmeringen in toegankelijkheid van natuurgebieden en persoonlijke belemmeringen. Maar daarbij moet worden opgemerkt dat de antwoorden die de respondenten onder 'persoonlijke belemmeringen' geven, vaak ook te maken hebben met de toegankelijkheid van gebieden, waardoor het punt van toegankelijkheid nog belangrijker wordt. Ook worden dan belemmeringen in informatievoorziening belangrijker dan persoonlijke belemmeringen. Dit bleek ook uit de expertbijeenkomst. Volgens de experts kan goede informatievoorziening voorkomen dat andere belemmeringen (bij bezoek en vervoer ernaartoe) ontstaan. Ook uit het onderzoek van het Revalidatiefonds naar toeristische toegankelijkheidsinformatie¹⁴ voor mensen met een lichamelijke beperking bleek dat gebrek aan informatie de belangrijkste belemmering is na de toegankelijkheid van verblijfsaccommodaties.

Verder bleek uit de bijeenkomst, zoals al eerder in paragraaf 3.1 besproken, dat objectieve en subjectieve veiligheid ook een belangrijke belemmering kunnen zijn in verschillende fasen in de keten. Het gaat ondermeer om veiligheidsgevoelens, criminaliteit in gebieden, de angst om van het pad af te raken en verkeerstechnische veiligheidsaspecten zowel in als buiten gebieden.

Voor niet-bezoekers is vervoer een belangrijkere belemmering dan voor wel-bezoekers. De overige belemmeringen komen voor beide groepen bezoekers op dezelfde plaats. Er zijn geen duidelijke verschillen tussen mensen met een verschillende aard of ernst van de beperking.

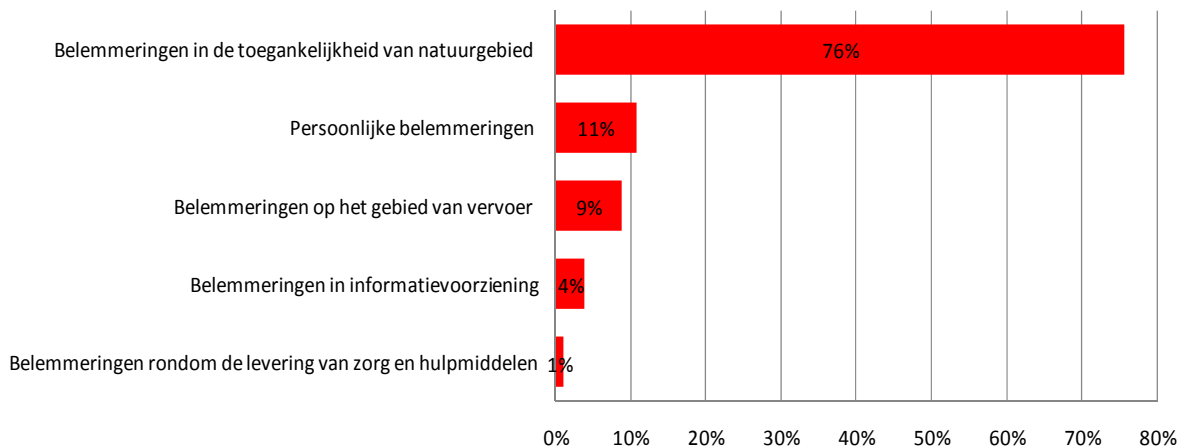
¹⁴ Onderzoek naar toegankelijkheidsinformatie van verblijfsaccommodaties en dagattracties voor mensen met een lichamelijke beperking: Verschuur, A. *Behoeftesonderzoek Toeristische Toegankelijkheidsinformatie*. Revalidatiefonds, 2009

Impact van belemmeringen op bezoekgedrag

Aan de respondenten is gevraagd welke belemmering hen het meest van een bezoek aan een natuurgebied weerhoudt en wanneer ze in de toekomst vaker (voor wel-bezoekers) of wel (voor niet-bezoekers) een natuurgebied zouden bezoeken.

De belemmering in de toegankelijkheid van natuurgebieden is ook de belemmering die de respondenten het meeste weerhoudt van een bezoek aan een natuurgebied.

Belemmering die mensen het meest weerhoudt van bezoek



Kijken we naar toekomstig bezoek dan geven de respondenten het volgende aan:

Wel-bezoekers zouden vaker een natuurgebied bezoeken als:

- 1 er meer toegankelijke natuur- of recreatiegebieden in de omgeving zijn
- 2 er meer en/of betere informatie over natuur- en recreatiegebieden beschikbaar is
- 3 de persoonlijke omstandigheden het toelaten
- 4 de voorbereiding op het bezoek geen probleem is

Niet-bezoekers zouden wel een natuurgebied bezoeken als:

- 1 er een toegankelijk natuur- of recreatiegebied dichtbij is
- 2 er meer en/of betere informatie over natuur- en recreatiegebieden is

Deze resultaten komen overeen met het onderzoek van Klaverblad Zeeland naar toegankelijkheid van natuurgebieden in Zeeland. Uit dat onderzoek blijkt dat het merendeel aangeeft wel een gebied te willen bezoeken wanneer hier meer informatie over is en de paden duidelijker aangegeven en beter toegankelijk zijn.

3.3 Aard van belemmeringen en wensen per fase

In deze paragraaf gaan we in op de specifieke belemmeringen die de respondenten in verschillende fasen van de keten ervaren en de gewenste oplossingen hiervoor.

- Persoonlijke factoren
- Informatievoorziening
- Vervoer
- Toegankelijkheid gebieden
- Zorg en hulpmiddelen

Mensen met een lichamelijke beperking hebben veelal dezelfde wensen als mensen zonder een beperking (POG Brabant, 2004; Burns en Graefe, 2007). De meeste mensen met een lichamelijke beperking willen liever *geen apart aanbod* maar samen met mensen zonder een beperking deel nemen aan vrijetijdsactiviteiten. Daarbij is het van belang dat men zoveel mogelijk *zelfstandig is en geen hulp van derden* nodig heeft (POG Brabant, 2004). Daarom zijn soms wel specifieke voorzieningen nodig.

3.3.1 Persoonlijke factoren

44% van de respondenten ervaart persoonlijke belemmeringen. De belangrijkste persoonlijke belemmeringen van respondenten die natuurgebieden bezoeken, hebben te maken met pijn, vermoeidheid, energie en uithoudingsvermogen. Maar ook het weer (koud in rolstoel in wintermaanden) en veiligheid (angst) worden genoemd. Niet-bezoekers geven als persoonlijke belemmeringen aan dat de rit te lang duurt, uithoudingsvermogen en belastbaarheid niet zo groot zijn en elke hobbel pijn doet voor degene die er overheen rijdt.

Zoals al eerder vermeld, hadden veel antwoorden ook te maken met toegankelijkheid van gebieden (zoals slechte paden en het vast komen te zitten in wildroosters).

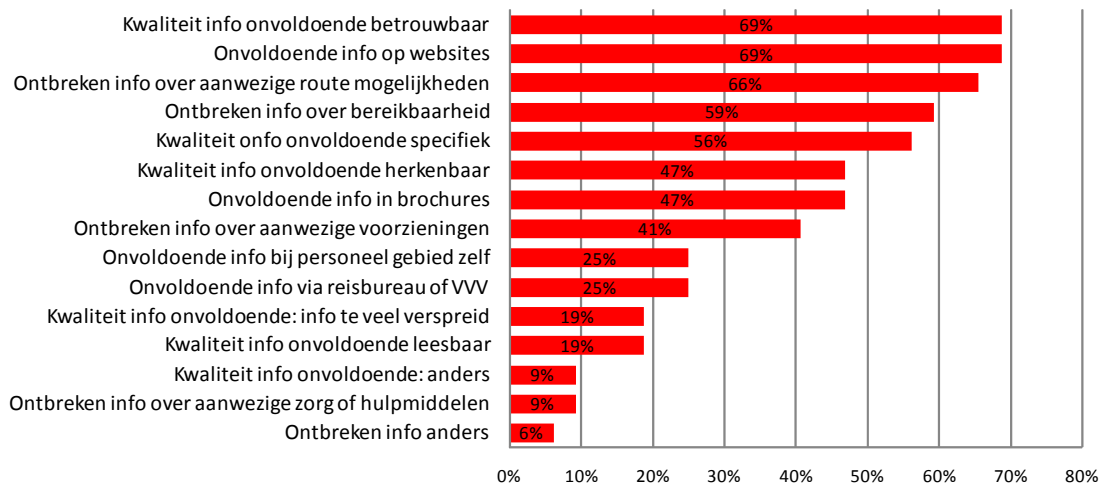
Gewenste oplossingen

De genoemde persoonlijke belemmeringen hebben te maken met pijn, vermoeidheid, energie en uithoudingsvermogen. Een aantal van deze factoren heeft met de beperking te maken en kan niet of nauwelijks worden opgelost. Wel zouden belangenorganisaties vaker (en vanaf jonge leeftijd) met mensen met een lichamelijke beperking kunnen oefenen in gebieden om mensen meer vertrouwd te maken met deze omgeving. Voor mensen met onveiligheidsgevoelens (zoals angst) zouden terreinbeheerders begeleiding of speciale excursies kunnen regelen. Vooral blinden hebben behoefte aan een buddy (als bij de Koninklijke weg wordt ontwikkeld).

3.3.2 Informatievoorziening

32% van de respondenten ervaart belemmeringen in de informatievoorziening over natuurgebieden vooraf. Belemmeringen in informatievoorziening hebben betrekking op zowel kwaliteit, het ontbreken van informatie als onvoldoende informatie.

Informatievoorziening



Gewenste oplossingen

Kijkend naar de belemmeringen dan zou vooral aandacht moeten worden besteed aan betrouwbaarheid van informatie (up to date) en specifieke informatie voor de doelgroep. Ook is informatie over routemogelijkheden, bereikbaarheid en aanwezige voorzieningen belangrijk, vooral op websites en in brochures.

Werkelijk gebruik en voorkeur voor informatie

Uit de enquête blijkt dat respondenten vooral ‘via via’ en via websites specifiek voor mensen met een lichamelijke beperking informatie vergaren over voor hen toegankelijke natuurgebieden. Verder wordt ook gebruik gemaakt van algemene websites en brochures. Weinig bezoekers maken gebruik van reisbureau, VVV of telefoon. Kijken we naar de voorkeur van mensen met een lichamelijke beperking dan blijkt uit onderzoek van Vandertuuk naar ‘Vakantie en Zorg’¹⁵ dat ruim de helft van de respondenten bij voorkeur via een brochure wordt geïnformeerd over het aanbod, gevolgd door internet (30%) en een reisbureau (23%). Noodgedwongen zijn dit meestal doelgroepspecifieke brochures, websites en bemiddelingsbureaus. Verder blijkt uit het onderzoek van het Revalidatiefonds naar toeristische toegankelijkheidsinformatie dat leden van de doelgroep ook vaak via via (familie en vrienden of lotgenoten) een vakantieadres vinden.

Uit de expertbijeenkomst kwamen de volgende gewenste oplossingen naar voren:

¹⁵ In het onderzoek van Revalidatiefonds naar toeristische toegankelijkheidsinformatie van verblijfsaccommodaties en dagattracties voor mensen met een lichamelijke beperking: Verschuur, A. Behoefteteonderzoek Toeristische Toegankelijkheidsinformatie, Revalidatiefonds, 2009

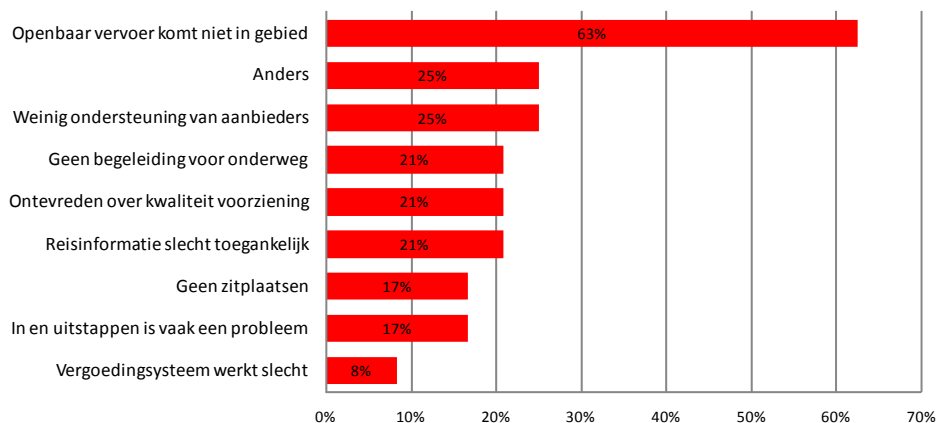
- Volgens de experts kan goede informatievoorziening voorkomen dat andere belemmeringen (bij bezoek en vervoer ernaartoe) ontstaan. Geef bijvoorbeeld aan welke paden het hele jaar berijdbaar zijn en welke paden na regen minder toegankelijk zijn.
- Mensen met een beperking horen graag van anderen hoe ze gebieden ervaren. Vaak gebeurt dit nu via internet op verschillende fora. Het ontwikkelen van een www.iens.nl achtige website wordt als positief gezien.
- Vermijd de term rolstoeltoegankelijk gebied. Maar informeer de doelgroep van tevoren op website en in kaartmateriaal of aan beginpunt over de route (zoals hoogteverschillen, breedte en lengte paden), de voorzieningen onderweg en de obstakels die ze tegen kunnen komen (zoals wildroosters).
- Er moet worden gestreefd naar een éénduidig informatiesysteem. In 1994 is een dergelijk systeem ontwikkeld: de Landelijke ToegankelijkheidsCode (LTC)¹⁶. Maar tijdens de bijeenkomst bleek dat weinig aanwezigen de Landelijke ToegankelijkheidsCode kennen. Belangrijk is dat er een informatiesysteem (met mate van toegankelijkheid van paden en voorzieningen) komt dat met verschillende partijen is vastgesteld. Voorwaarde is dat er bekendheid wordt gegeven aan de LTC.
- Het Revalidatiefonds maakt samen met de ANWB een brochure over de toegankelijkheid van B&B. Zo zou er ook een brochure of website over de toegankelijkheid van natuurgebieden kunnen verschijnen.
- In het Handboek 'Samen op pad' van Kenniscentrum Groen & Handicap staan ook tips voor informatievoorziening
- Vooral voor blinden is informatievoorziening belangrijk. Ze hebben behoefte aan een gps geleidesysteem of kruimelroute. Een eerste versie gps is er al. Zo biedt een blindenstok met gps systeem (guiding cain) een uitkomst. Hierin kunnen terreinbeheerder routes zetten die interessant zijn (waar men bijvoorbeeld vogels kan horen of struiken kan ruiken). Informatie op internet over routecoördinaten helpt ook.
- Blinden hebben behoefte aan informatie over het toestaan van honden in gebieden en of deze los mogen lopen. Loslopende honden kunnen de hulphond van blinden opjagen.

3.3.3 Vervoer

26% van de respondenten ervaart belemmeringen op het gebied van vervoer. De belangrijkste belemmering is dat respondenten het natuur- of recreatiegebied niet met het openbaar vervoer kunnen bereiken. Overigens kan dit ook mensen zonder een lichamelijke beperking een belemmering zijn. Maar voor mensen met een lichamelijke beperking zijn er meestal minder alternatieve vervoermiddelen..

¹⁶ Met deze code wordt de mate van toegankelijkheid aangegeven. De LTC kan worden toegekend aan een onderdeel van een gebouw, aan een wandelpad of een object. Er zijn twee gradaties namelijk: goed toegankelijk (+ of zwart) of beperkt toegankelijk (+/- of grijs). Het niveau 'goed toegankelijk' is gebaseerd op landelijke normen van de Chronisch zieken en Gehandicaptenraad (CG-Raad). Het niveau 'beperkt toegankelijk' is door vertegenwoordigers van belangenorganisaties vastgesteld.

Vervoersbelemmeringen



Belemmeringen die de respondenten onder het antwoord ‘anders’ noemen zijn:

- Geen invaliden parkeerplekken
- Het is net te ver om zelf te chaufferen en dus ben ik afhankelijk van mijn partner. Openbaar vervoer is geen optie hiervandaan.
- Het is in mijn omgeving niet mogelijk om bv. met scootmobiel over de paden te rijden en al helemaal niet met rolstoel
- Beperkte actieradius scootmobiel
- Collectief vervoer naar recreatiegebieden is (bijna) onmogelijk.

Gewenste oplossingen

Het verbeteren van het openbaar vervoer naar natuurgebieden lijkt de belangrijkste oplossing. Hier hebben ook mensen zonder beperking profijt van. Officieel moest in 2010 volgens de Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte het stads- en streekvervoer toegankelijk zijn voor mensen met een lichamelijke beperking. Op dit moment is ongeveer de helft van de bushaltes aangepast. Maar er is nog een lange weg te gaan. Vanaf 2030 moeten alle treinen toegankelijk zijn.

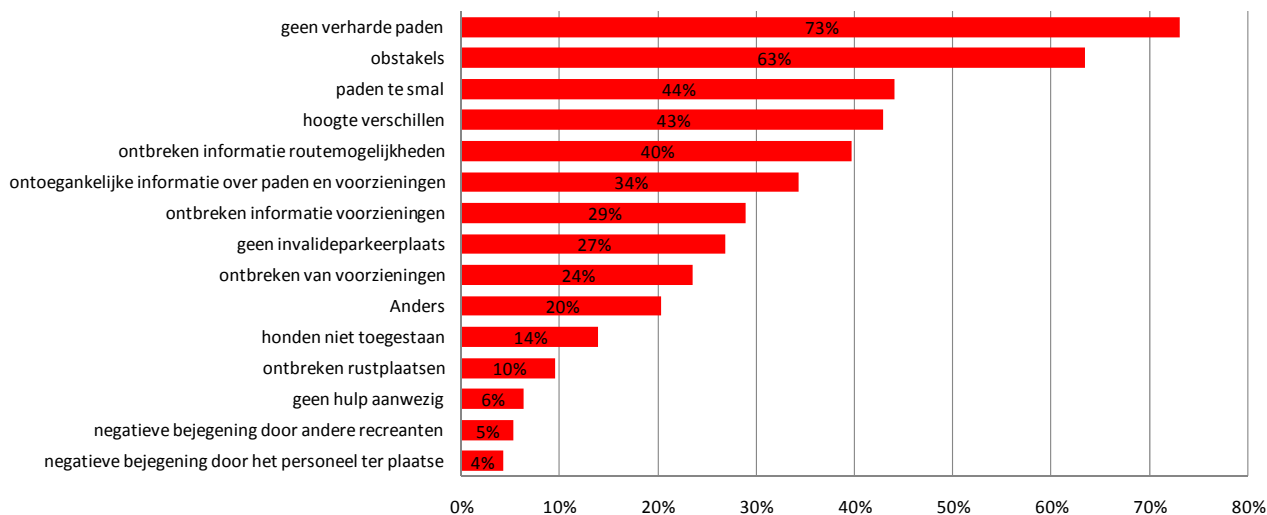
Verder kwamen uit de expertbijeenkomst de volgende gewenste oplossingen naar voren:

- Bestaande busdiensten in het weekend een andere route laten rijden
- belbussysteem

3.3.4 Toegankelijkheid van natuurgebieden

92% van de respondenten ervaart belemmeringen in de toegankelijkheid van natuurgebieden. De belangrijkste belemmering is het ontbreken van verharde paden. Op de tweede plaats komen obstakels, zoals hekken, paaltjes, boomstronken.

Belemmeringen toegankelijkheid natuurgebieden

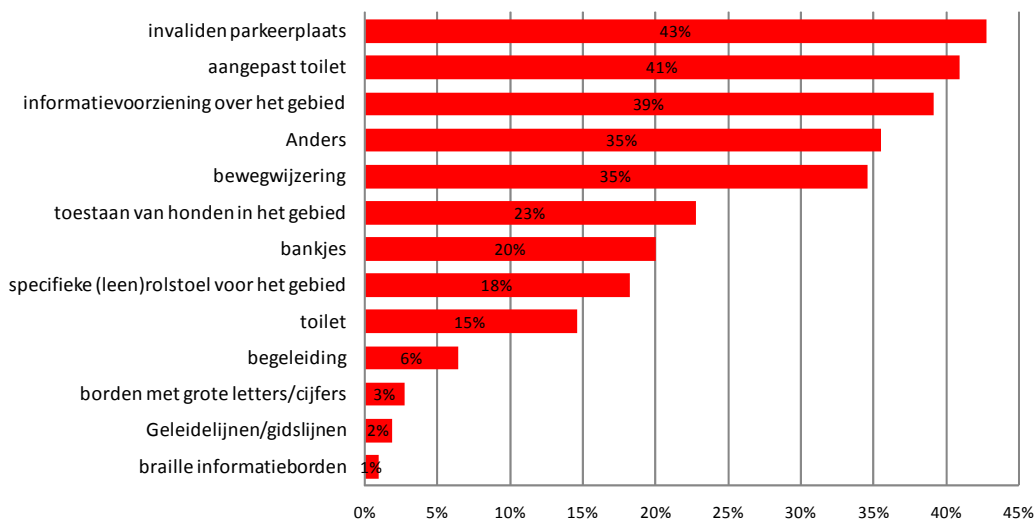


Gewenste oplossingen

Verbetering van de paden (breedte, verharding, hoogteverschillen) en verwijderen van obstakels zijn de belangrijkste verbeteringen. Evenals de aanwezigheid en toegankelijkheid van informatie over routemogelijkheden en voorzieningen.

Overige noodzakelijke voorzieningen zijn een invalidenparkeerplaats en aangepast toilet. Dit bleek uit de vraag in de internetenquête naar noodzakelijke voorzieningen bij een bezoek aan een natuurgebied (Zie onderstaande figuur). Onder 'anders' vermelden de respondenten voornamelijk verharde paden en geen obstakels.

Noodzakelijke voorzieningen



In de expertbijeenkomst kwam de vraag naar voren of er werkelijk verharde paden moeten komen. Dit tast namelijk het avontuurlijke, natuurlijke karakter aan. Verharde paden zijn niet noodzakelijk; ook onverharde paden kunnen berijdbaar zijn.

Verder kwamen uit de expertbijeenkomst de volgende gewenste oplossingen en opmerkingen naar voren:

- Het is voor mensen met een beperking belangrijk om een rondje te kunnen wandelen vanaf het entrepunt, zoals in het buitenland meer gebruikelijk is (maar noem het familiepad i.p.v. gehandicaptenpad). Of realiseer een aanleiding om ergens naar toe te gaan (zoals een pad naar een uitkijkpunt of ander interessant object). Natuurgebieden hoeven dan niet helemaal toegankelijk te worden gemaakt.
- Mensen met een lichamelijke beperking willen graag de route bekijken en aanbevelingen doen voor betere toegankelijkheid.
- Er moet een mogelijkheid zijn voor het melden van klachten over gebreken en tekortkomingen.
- Aanbod schept vraag
- Terreinbeheerders moeten zich realiseren dat er ook veel mensen zijn met een 'onzichtbare handicap' die behoefte hebben aan informatie.
- Op het gebied van veiligheid zijn er verschillende wensen vanuit gebruikers: brede paden, patrouille (veiligheid in termen van criminaliteit), hulphond
- Maar weinig blinden en slechtzienden (ongeveer 15%) in Nederland kunnen braille lezen. Vaak worden mensen op oudere leeftijd blind (door suikerziekte of zo) en hebben dan niet meer voldoende gevoel in hun vingertoppen. Ook kun je geen braille lezen als het koud is. Daarom is gesproken tekst (voor blinden) of tekst met grote letters (voor slechtzienden) effectiever dan braille. Slechtzienden hebben verder baat bij goede contrasten (de door Natuurmonumenten gebruikte symbolen zijn goed te zien) en universele symbolen/pictogrammen.
- Voor meer oplossingen voor informatievoorziening: zie paragraaf 3.3.2

De afgelopen jaren verschenen verschillende richtlijnen voor een optimale inrichting van natuur- en recreatiegebieden in Nederland voor mensen met een lichamelijke beperking. Zo heeft Kenniscentrum Groen & Handicap een uitgebreid wenkenblad genaamd 'Samen op Pad' opgesteld met wensen en technische eisen en geeft Staatsbosbeheer Texel richtlijnen in het rapport 'De Natuur in met een handicap'. Ook in Zweden is een handreiking verschenen over 'access to the forests for disabled people'. Hierna wordt een aantal andere initiatieven beschreven.



Richtlijnen natuur- en recreatiegebieden

Het Landelijk Bureau Toegankelijkheid heeft destijds een aantal specifieke richtlijnen opgesteld die, als ze worden toegepast, de toegankelijkheid van natuur en recreatiegebieden verbeteren. Hier volgt een kort overzicht van de richtlijnen:

1. Ten minste 2% van de parkeerplaatsen moeten Algemene Gehandicapten Parkeerplaatsen zijn
2. Realiseer ten minste één rondgaand pad dat volledig toegankelijk is, waar de bezoeker een representatief beeld van het park krijgt
3. Realiseer avontuurlijke paden (alleen niet voor rolstoelgebruikers toegankelijk) met zichtbare kruisingen, maximaal 4% helling en natuurlijke of kunstmatige gidslijnen voor visueel beperkten
4. Realiseer een heldere, begrijpelijke en leesbare bewegwijzering van de hoofdroute op opvallende plaatsen
5. Breng informatie over flora en fauna voor blinden en slechtzienden in beeld met schaalmodellen of reliëf afbeeldingen. Werk verder met geleiding, informatieteksten (in braille en gesproken tekst) en eventueel geurende beplanting
6. Let bij wildroosters, hekken en sluizen op de toegankelijkheid voor rolstoelgebruikers
7. Realiseer voldoende toegankelijke zitgelegenheden op het terrein
8. Let bij voorzieningen als kiosken, uitzichtpunten, observatiepunten, visplaatsen en bezoekerscentra op toegankelijkheid qua hoogte, breedte, etc.

Minimumeisen op het gebied van Bereikbaarheid, Toegankelijkheid en Bruikbaarheid (BTB)

In 2008 formuleerden het Samenwerkingsverband Nationale Parken en Kenniscentrum Groen & Handicap in een bijeenkomst over de bereikbaarheid, toegankelijkheid en bruikbaarheid van Nationale Parken vier minimumeisen waaraan voorzieningen moeten voldoen om bruikbaar te zijn voor mensen met een lichamelijke beperking:

1. Parkeerplaatsen
2. Special (familie-)paden geschikt voor mensen in een rolstoel of met een rollator e.d. met daarlangs op korte afstanden rustpunten / banken (liever geen invalidenpad noemen)
3. Aangepaste toiletten (tenminste in het bezoekerscentrum van het park)
4. Beschikbare specifieke informatie voor mensen met een lichamelijke beperking over zowel BTB als over natuur- en cultuurwaarden

Twee wensen: speelweide en excursie

Twee wensen die uit de bijeenkomst naar voren kwamen zijn (1) een *speel- en ligweide* die uitnodigt tot 'natuurlijk spelen' en bruikbaar is voor zowel mensen met als zonder beperking en (2) de organisatie van *excursies met gids* voor mensen met een lichamelijke beperking.

Natuurlijk Avontuurlijk Toegankelijkheid

Het Landelijk Bureau Toegankelijkheid deed in 2006 onderzoek naar 'Natuurlijk Avontuurlijk Toegankelijkheid (NAT)'. Het project NAT zocht een middenweg tussen de strikte regels van het Internationaal Toegankelijkheids Symbool (ITS) en een toegankelijke omgeving waar ook het nodige te beleven is (waar soms letterlijk van gebaande paden wordt afgeweken). Uit de bijeenkomsten van dit project bleek dat het niet wenselijk is dat het natuurlijke en avontuurlijke karakter van gebieden en voorzieningen verloren gaat door de toegankelijkheid. Ook was er overeenstemming dat goede informatievoorziening over de mate van toegankelijkheid en de 'drempels' die mensen kunnen tegenkomen bijna nog belangrijker is dan de mate van toegankelijkheid.

Acties zijn het ontwikkelen van een symbool, handleiding en brochure voor avontuurlijke toegankelijkheid

Het onderzoek leverde specifieke wensen op voor specifieke beperkingen:

Motorische beperking

Voor personen met een motorische beperking zijn onder meer de volgende zaken belangrijk:

- Voldoende brede doorgangen en deuren;
- Vlakke, stroeve ondergrond;
- Voldoende ruime (toegankelijke) toiletten in accommodaties;
- Naast trappen ook hellingen;
- Zichtlijnen, waar mogelijk ook waar te nemen vanuit het perspectief van de rolstoeler;
- Voldoende parkeerplaatsen

Visuele beperking

Het is vaak niet eenvoudig om de omgeving zo aan te passen dat alle mensen die slecht zien er van profiteren. Wat voor de één een verbetering is, kan voor de ander juist een verslechtering betekenen. Toch zijn er wel l aanpassingen mogelijk die voor de meeste mensen met een visuele beperking een verbetering zijn. Bijvoorbeeld:

- Duidelijke bewegwijzering;
- Geleidelijnen;
- Geen overhangende obstakels;
- "Parkmeubilair", zoals fietsklemmen, prullenbakken en paaltjes buiten de looproute en goed gemarkeerd;
- Informatie in grootletterschrift of braille.

Auditieve beperking

Mensen met een auditieve beperking hebben onder andere baat bij de volgende aanpassingen en voorzieningen:

- Duidelijke en logische bewegwijzering;
- Rugdekking: er moeten plekken zijn waar men kan staan of zitten zonder dat er van achteren iemand kan naderen. Slechthorenden en doven kunnen immers niet horen dat er iemand aankomt en kunnen erg schrikken als ze van achteren worden benaderd;
- In accommodaties: ringleiding;
- In accommodaties: goede akoestiek.

3.3.5 Levering van zorg en hulpmiddelen

5% van de respondenten ervaart belemmeringen rondom de levering van zorg en hulpmiddelen. Hieronder geven we de belemmeringen weer.

- Bruikbaar navigatiesysteem.
- Vervoermiddel dat door de gemeente wordt verstrekt moet adequaat, maar sober zijn, er wordt geen rekening mee gehouden dat je niet alleen over mooi aangelegde fietspaden wilt rijden. Als je zoals ik graag de natuur in trekt kan de rolstoel een beetje zand of oneffenheden niet aan en kom je vast te staan.
- Met mijn handbewogen rolstoel kom ik niet over onverharde wegen. Volgens WMO hoeft gemeente mij geen hulpmiddel voor de natuur te verstrekken.
- Beperkte actieradius scootmobiel.
- Telefonisch niet bereikbaar voor de hulpdiensten.

Gewenste oplossingen

Uit de enquête blijkt dat er weinig belemmeringen zijn met betrekking tot zorg en hulpmiddelen. Wel zou gewerkt kunnen worden aan:

- Verbeteren telefonische bereikbaarheid van gebieden.
- Geschiktheid van de geleverde rolstoel door de gemeente.
- Actieradius van de scootmobiel.
- Het beschikbaar stellen van leenrolstoelen in natuurgebieden.

4 Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk staan de conclusies van het onderzoek en de aanbevelingen aan verschillende partijen om een bezoek aan natuurgebieden mogelijk te maken voor mensen met een lichamelijke beperking.

4.1 Conclusies

Behoefte bezoek aan natuurgebieden: participatie en frequentie

Meer dan $\frac{3}{4}$ van de respondenten met beperking bezoekt regelmatig natuurgebieden. De behoefte van mensen met een lichamelijke beperking aan een bezoek aan natuurgebieden is dus groot.

Bezoekgedrag natuurgebieden

Het bezoekgedrag van de respondenten uit de enquête verschilt weinig van de gemiddelde Nederlander. Zo bezoekt de helft van beide groepen 1 tot 2 uur een natuurgebied en is de belangrijkste activiteit wandelen. Opvallend is dat mensen met een lichamelijke beperking wel meer bosgebieden bezoeken¹⁷, meer met de auto gaan, verder van huis en dat het gezelligheidsmotief voor hen minder belangrijk is dan voor de gemiddelde Nederlander. Verder valt op dat een kwart van de respondenten met een beperking, net als de gemiddelde Nederlander, alleen gaat.

Belemmeringen bij bezoek

De grootste ervaren belemmering voor mensen met een lichamelijke beperking is de ontoegankelijkheid van natuurgebieden. Het gaat hier vooral om paden en obstakels. Doven ervaren de minste problemen en blinden en mensen met rolstoel de meeste problemen met de toegankelijkheid van gebieden. De ontoegankelijkheid weerhoudt mensen, meer dan andere belemmeringen, van huidig en toekomstig bezoek. Ook de ontoegankelijke informatievoorziening (niet volledig en beschikbaar) wordt als een belangrijke belemmering ervaren, net als het vervoer ernaartoe (bereikbaarheid).

Wensen bij bezoek

Mensen met een lichamelijke beperking hebben vaak dezelfde wensen als mensen zonder een beperking. De meeste mensen met een lichamelijke beperking willen geen apart aanbod voor hen alleen, maar samen met mensen zonder een beperking deelnemen aan vrijetijdsactiviteiten. Daarbij is het van belang dat zij zoveel mogelijk zelfstandig zijn en geen hulp van derden nodig hebben. Daarom zijn soms wel specifieke voorzieningen nodig. Hiermee kan in de inrichting van voorzieningen rekening worden gehouden.

¹⁷ Het is opvallend dat vaak bos wordt genoemd. We kunnen ?? dat dit niet ligt aan de herkomstgebied van de respondenten in het onderzoek. De respondenten zijn redelijk over het land verdeeld. Zie bijlage 3.

In de volgende paragraaf staan aanbevelingen om belemmeringen weg te nemen voor verschillende partijen.

4.2 Aanbevelingen

De mate waarin mensen met een lichamelijke beperking belemmeringen ervaren, wordt bepaald door *persoonlijke factoren* en externe of ook wel *omgevingsfactoren*. Persoonlijke belemmeringen liggen bij mensen met een lichamelijke beperking zelf. Vaak kunnen ze hier weinig tot niets aan doen. Ook andere partijen kunnen hier weinig aan doen. We richten ons daarom bij de aanbevelingen op oplossingen voor de omgevingsfactoren uit de keten zoals informatievoorziening, vervoer er naartoe, toegankelijkheid natuurgebieden en zorg en hulpmiddelen.

Integrale toegankelijkheid is een essentieel onderdeel in het ketendenken. Ontbrekende schakels in de keten kunnen mooie initiatieven teniet doen. Zo kan een pad wel toegankelijk zijn, maar als het gebied niet bereikbaar is met het openbaar vervoer, dan kan een deel van de doelgroep er niet komen. In elke schakel in de keten is dus werk aan de winkel. Dit betekent ook dat oplossingen niet alleen door één partij - bijvoorbeeld de terreinbeheerder - kunnen worden gerealiseerd, maar dat samenwerking tussen alle partijen - zowel overheid, vervoerders, terreinbeheerders als belangenorganisaties - noodzakelijk is.

Een andere belangrijke gedachte is het *inclusief denken*: Houdt bij het vaststellen van beleid en het maken van plannen van meet af aan rekening met alle mogelijke gebruikers, ondermeer mensen met een lichamelijke beperking. Dit leidt tot voor iedereen bruikbare voorzieningen.

Tot slot moeten partijen zich niet vergissen in de *grootte van de doelgroep*. Er zijn 1,7 miljoen mensen met een lichamelijke beperking in Nederland. En deze groep groeit (door vergrijzing) en heeft veel te besteden¹⁸. In meer dan tweederde van de gevallen neemt een persoon met een lichamelijke beperking gezelschap mee, waardoor de potentiële bezoekersgroep nog groter is. De persoon met de lichamelijke beperking bepaalt wat wel en niet kan worden ondernomen. Als gebieden niet toegankelijk zijn, wordt het bezoek voor de hele groep onmogelijk.

Aanbod schept vraag. Bovendien zijn er ook veel mensen met een ‘onzichtbare handicap’ en andere doelgroepen - zoals ouderen en ouders met een kindwagen - die ook profijt hebben van toegankelijke natuurgebieden.

Hierna volgen nog specifieke aanbevelingen aan verschillende partijen. Sommige hiervan zijn gemakkelijk te realiseren, zoals op het gebied van informatievoorziening, voor andere is meer inspanning nodig.

¹⁸ www.12procentvanjeomzet.nl

Aanbevelingen aan Kenniscentrum Groen & Handicap

- Zet het schouwen op toegankelijkheid in natuurgebieden samen met andere experts voort.
- Schouw websites van terreinbeheerders (met bijvoorbeeld stagiaires) op de wijze van informatievoorziening voor mensen met een lichamelijke beperking.
- Verzamel goede voorbeelden van toegankelijkheid van natuurgebieden en verspreid deze, zodat niet overal het wiel opnieuw hoeft te worden uitgevonden.
- Ontwikkel samen met andere partijen, zoals destijds het Landelijk Bureau Toegankelijkheid, een keurmerk Groen & Handicap, waarin de landelijke toegankelijkheidscode wordt vertaald naar natuurgebieden.
- Werk aan een database met toegankelijk aanbod of nog liever aan deelpagina's voor websites van terreinbeheerders waarin het toegankelijke aanbod wordt gepresenteerd zoals op www.iens.nl, met mogelijkheid tot het delen van ervaringen. Hierbij zou kunnen worden samengewerkt met het Revalidatiefonds, ANWB en terreinbeheerders. Na realisering van dit systeem kan een applicatie voor smartphones worden ontwikkeld.
- Voor blinden: laat een studie verrichten naar een gps systeem voor blinden (blindenstok: guiding cain).

Aanbevelingen aan terreinbeheerders, recreatieschappen en particuliere eigenaren van natuurterreinen

De aanbevelingen voor deze partijen zijn onderverdeeld in verbetering in toegankelijkheid, informatievoorziening en bereikbaarheid.

Toegankelijkheid van het natuurgebied:

- Maak gebruik van het Handboek 'Samen op pad' en andere richtlijnen (zie hoofdstuk 3)
- Zorg voor berijdbare paden en verwijder obstakels.
- Denk inclusief: Houdt bij het vaststellen van beleid en het maken van plannen van meet af aan rekening met alle mogelijke gebruikers, waaronder mensen met een lichamelijke beperking (Design voor all). Dit leidt tot voor iedereen bruikbare voorzieningen, meer bezoek en dus meer omzet en voorkomt later extra kostenposten.
- Betrek vertegenwoordigers van gebruikers (gehandicaptenplatforms, cliëntenraden e.d.) en specialisten (zoals Kenniscentrum Groen & Handicap of een bouwkundig adviseur toegankelijkheid) vanaf het begin bij het ontwerp van voorzieningen en formuleer samen een programma van eisen en betrek ze ook in de vervolgfases (aanleggen, verbeteren en beheer van voorzieningen).
- Vermijdt stigmatisering en sectoraal denken (stel gehandicapten niet centraal in het toegangsbeleid en maak geen aparte websites) en zorg eerst voor algemeen toegankelijke informatievoorziening, vervoer en voorzieningen in het gebied voor iedereen (leg bijvoorbeeld liever een familiepad aan dan een invalidenpad). Lukt dit niet, zorg dan voor sectorale voorzieningen (zoals collectief vervoer). Soms zijn specifieke voorzieningen echter wel nodig zoals een klaphek bij wildroosters of iets om over de roosters heen te leggen.
- Denk voor financiering van een investering aan mogelijke subsidiegevers zoals overheden, bedrijven of fondsen zoals het Revalidatiefonds, de Postcodeloterij, Oranjefonds en fondsen op het gebied van Volksgezondheid.

- Combineer voorzieningen voor mensen met een lichamelijke beperking met andere doelgroepen (zoals ouderen, ouders met een kinderwagen en skaters).
- Leg contact met verzorgingshuizen in de buurt, waar mensen met een lichamelijke beperking wonen. Mogelijk kunnen vanuit de gezondheidszorg voorzieningen worden gefinancierd. Denk daarbij aan het patiëntenrecht: Iedere patiënt heeft recht om de buitenlucht in te gaan.
- Het is verstandig om voorbeelden elders in Nederland te bekijken voordat u aan de slag gaat met de aanleg van nieuwe voorzieningen. Leer ook uit het buitenland, zoals Europese landen (Engeland), Amerika en Azië.
- Mensen met een lichamelijke beperking willen graag zelf de route bekijken en aanbevelingen doen voor betere toegankelijkheid. Het Kenniscentrum Recreatie heeft naar aanleiding van de internetenquête mensen gevraagd of ze betrokken willen worden bij vervolgonderzoek. Bij het Kenniscentrum Recreatie is een lijst op te vragen van mensen die dat willen.
- Bij reguliere onderhoudsbeurten en controles: let op belemmeringen voor mensen met een lichamelijke beperking.
- Realiseer een rondje (noem het geen invalidenpad) of realiseer een aanleiding om ergens naar toe te gaan (zoals een uitkijkpunt of ander interessant object). Doe dit dicht bij de entree. Combineer dit met toegankelijke voorzieningen voor iedereen zoals een bankje en toilet en gehandicaptenparkeerplaats.
- Biedt in bezoekerscentra leenrolstoelen aan die geschikt zijn voor het terrein.

Informatievoorziening:

- Goede informatievoorziening voorafgaand aan het bezoek en tijdens het bezoek kan andere belemmeringen voorkomen (bij bezoek en vervoer ernaartoe).
- Maak bij het informeren van de doelgroep gebruik van de gewone kanalen en informeer ze liever niet via doelgroepspecifieke brochures, websites en bemiddelingsbureaus.
- Schenk op websites aandacht aan aanwezige routes, bereikbaarheid en voorzieningen (realiseer bijvoorbeeld een speciale button voor toegankelijkheid op website) en houdt de informatie up to date.
- Biedt de mogelijkheid om klachten of verbeterpunten aan te geven bij het bezoekerscentrum of op de website
- Vermijd de term 'rolstoeltoegankelijk' gebied. Maar informeer de doelgroep liever met kaartmateriaal of aan beginpunt over de route met concrete gegevens (zoals hoogteverschillen, breedte en lengte paden), de voorzieningen onderweg en de obstakels die ze tegen kunnen komen (zoals wildroosters). Houdt deze informatie actueel (welke paden zijn na regen nog toegankelijk?)
- Vooral voor blinden is informatievoorziening belangrijk. Blinden hebben behoefte aan een gps geleidesysteem of kruimelroute. Een eerste versie gps is er al. Zo biedt een blindenstok met gps systeem (guiding cain) een uitkomst. Hierin kunnen terreinbeheerder routes zetten die interessant zijn (vogels, uitkijpunten). Voor slechtzienden helpt informatie over routecoördinaten (zoals startcoördinaten) op internet.
- Realiseer geen braille informatieborden maar gesproken tekst (voor blinden) of tekst met grote letters (voor slechtzienden). Slechtzienden hebben verder baat bij goede contrasten (symbolen van Natuurmonumenten zijn goed te zien) en universele symbolen / pictogrammen.

- Blinden moeten weten of honden in het gebied zijn toegestaan en of honden los mogen lopen. Loslopende honden kunnen de geleidehond aanvallen. .
- Werk met een buddy systeem voor blinden en slechtzienden (zoals op de Koninklijke weg). Dit kan mensen over de streep trekken naar een gebied te komen. Mensen voelen zich veiliger en hebben gezelschap.

Bereikbaarheid:

- Voor beheerders van meerdere gebieden: verricht eerst inspanningen in natuurgebieden die goed bereikbaar zijn en een zekere omvang hebben. In sommige gebieden is toegankelijkheid makkelijker te realiseren dan in andere gebieden.
- Het belang van recreatiegebieden dicht bij de stad wordt steeds groter, gezien de vergrijzing en de groeiende groep mensen met een lichamelijke beperking. Zij zijn minder mobiel. Daarom is het belangrijk te investeren in toegankelijk recreatiegroen in de buurt of *dicht* bij de stad.
- Werk samen met gemeente, provincie en vervoersmaatschappij om openbaar vervoer (zoals bushaltes verleggen in de richting van natuurgebieden nu ze toch bezig zijn met verhogen van de haltes) naar natuurgebieden te realiseren dat toegankelijk is voor mensen met een beperking. Hier hebben ook mensen zonder beperking profijt van.
- Probeer mobiele telefonie providers aan te sporen de telefonische bereikbaarheid in gebieden te verbeteren.

Aanbevelingen aan organisaties van en voor mensen met een lichamelijke beperking

- Ga met mensen met een lichamelijke beperking vaker en vanaf jonge leeftijd oefenen in natuurgebieden om ze meer vertrouwd te maken met deze omgeving.
- Zoek nadrukkelijk samenwerking met terreinbeheerders om de toegankelijkheid te verbeteren
- Zoek samenwerking met andere doelgroepen die tegen dezelfde problemen aanlopen zoals ouderenorganisaties en skatebonden. Lobby samen richting andere partijen.
- Lees en gebruik de beknopte handreiking voor lokale belangenbehartigers van het Programma Versterking CliëntenPositie om bereikbaarheid, toegankelijkheid en bruikbaarheid te verbeteren.

Aanbevelingen aan beleidsmakers (overheden)

- Maak de toegankelijkheid van natuurgebieden en informatievoorziening hierover onderdeel van aansturing richting terreinbeheerders
- Het belang van recreatiegebieden dicht bij de stad wordt steeds groter door de vergrijzing en de groeiende groep mensen met een lichamelijke beperking. Zij zijn minder mobiel. Het is dus belangrijk om te investeren in toegankelijk recreatiegroen in de buurt of *dicht* bij de stad.
- Het ministerie van VWS kan samenwerking zoeken met terreinbeheerders en het ministerie van EL&I kan een programma starten om toegankelijkheid van natuurgebieden te stimuleren om gezondheidsredenen.
- Zorg samen met terreinbeheerders en vervoerders voor openbaar vervoer naar natuurgebieden. Hier hebben ook mensen zonder beperking profijt van. Zorg dat stads- en streekvervoer zo snel mogelijk toegankelijk is (en kijk of haltes verlegd kunnen worden naar de entree van een gebied) en realiseer persoonlijke assistentie op alle NS-stations.

- Onveiligheidsgevoelens bij mensen met een lichamelijke beperking kunnen verminderd worden door meer politie surveillance in het buitengebied.
- Onderteken het VN-verdrag voor rechten voor mensen met een lichamelijke beperking en zorg dat natuurgebieden toegankelijk zijn.
- Zorg via de WMO voor rolstoelen die geschikt zijn voor een bezoek aan natuurgebieden en biedt de mogelijkheid een tweede accu voor scootmobiel aan te schaffen.
- Maak ontsluitingswegen geschikt voor mensen met een lichamelijke beperking



Literatuur

- Alterra, *Ontwikkeling behoefte aan recreatieactiviteiten en relatie met motieven*, 2010
- Burns, R.C. en A.R. Graefe, *Constraints to Outdoor Recreation: Exploring the Effects of Disabilities on Perceptions and Participation*. *Journal of Leisure Research*, Volume 39, number 1, 2007
- NBTC-NIPO, *Continue VrijtijdsOnderzoek 2008/2009*, 2009
- Huis, F., K. Hoenderkamp, W. Hoffmans, *Recreatie cijfers bij de hand*. Kenniscentrum Recreatie, Den Haag, 2008
- K.J. Projects u.a, *In samenwerking met Klaverblad Zeeland, Toegankelijke bos en natuurgebieden in Zeeland*, 2008
- Landelijk Bureau Toegankelijkheid, *Brochure Toegankelijkheid van natuurgebieden en recreatiegebieden*
- Landelijk Bureau Toegankelijkheid, *Vooronderzoek Natuurlijk Avontuurlijke Toegankelijkheid*, 2006
- Lundell, Y, *Access to the forests for disabled people*, 2004
- Nivel, *Deelname aan de samenleving van mensen met een beperking in 2006 – 2008, Participatiemonitor 2008*, 2010
- POG Brabant (Wouter Schelvis), *Toegankelijkheid van vrijetijdsvoorzieningen voor mensen met een functiebeperking*, in: *Handboek recreatie en toerisme*, 2004
- Programma VCP, *Bereikbaarheid, Toegankelijkheid en Bruikbaarheid: Beknopte handreiking voor lokale belangenbehartigers*, 2008
- Samenwerkingsverband Nationale Parken en Stichting Groen en Handicap, *Verslag van de WORKSHOP over Bereikbaarheid, Toegankelijkheid en Bruikbaarheid van de Nationale Parken voor mensen met een lichamelijke beperking*, 13 maart 2008, Utrecht.
- Sociaal en Cultureel Planbureau, *Meedoen met een beperking: Rapportage gehandicapten 2007*, Den Haag, 2007
- Sociaal en Cultureel Planbureau, *Rapportage Gehandicapten 2002: Sociaal en Cultureel Planbureau*, Den Haag, 2002
- Soest, K. van, en G. van Lieshout, *Mobiliteit voor vrije tijd. Een analyse van problemen bij vervoer en toegankelijkheid bij vrijetijdsbesteding van mensen met functiebeperkingen*, 2005
- Spek, E. van der, *De Natuur in met een Handicap*, 2001
- Stichting Groen en Handicap, *Samen op pad*, 2009
- Ursum, S., *Oog voor doven: Een onderzoek naar verschillen in de vrijetijdsbesteding tussen dove/ en slechthorende Rotterdamers*, 2002
- Vandertuuk e.a., *Vakantie en zorg*, 2005
- Verschuur, A. *Behoeftonderzoek Toeristische Toegankelijkheidsinformatie*. Revalidatiefonds, 2009

Natuur met een beperking

www.12procentvanjeomzet.nl

www.natuurzonderdempels.nl

www.toegankelijkheidssymbool.nl

Bijlage 1 Mensen met een lichamelijke beperking

Naar schatting heeft 12,1% van de Nederlandse bevolking een lichte lichamelijke beperking, 7,8% heeft een matige lichamelijke beperking en 3,6% een ernstige lichamelijke beperking (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2007)¹⁹.

Van de mensen met een lichamelijke beperking hebben 1.506.000 mensen een ernstige of matige motorische beperking, 432.000 mensen hebben een ernstige of matige visuele beperking en 359.000 mensen hebben een auditieve beperking. In de genoemde aantallen zitten dubbelingen omdat ook combinaties van eerder genoemde beperkingen voorkomen. In Nederland heeft 10% van de mensen met een lichamelijke beperking een visuele en een motorische beperking, 6% heeft een combinatie van motorische en auditieve beperkingen en 1% een combinatie van visuele en auditieve beperkingen. 3% van de mensen met een lichamelijke beperking heeft motorische, visuele en auditieve beperkingen (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2007).

Van de mensen met een lichamelijke beperking zijn 195.000 mensen tussen de 6 en 19 jaar, 2.033.000 mensen zijn in de leeftijd van 20-64 jaar en 1.342.000 van de mensen met een lichamelijke beperking is ouder dan 65 jaar. Bijna 60% van de mensen met een motorische beperkingen is 65 jaar of ouder. Gezichtsbeperkingen komen veel vaker voor bij ouderen dan bij jongeren. Ook bij mensen met een auditieve beperking zien we dat er relatief meer 65 plussers zijn met een auditieve beperking (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2007).

Motorische beperking

Mensen met een motorische beperking hebben in meerdere of mindere mate moeite met de algemene dagelijkse levensverrichtingen (ADL), de mobiliteit, de huishoudelijk verzorging of het langdurig zitten en staan. In totaal geven ongeveer 1,5 miljoen zelfstandig wonenden aan dat zij matige of ernstige motorische beperkingen hebben (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2007). Kenmerkend voor deze groep zijn de rolstoelers, stoklopers en mensen die zich met een rollator voortbewegen. Ook spastische mensen behoren tot deze groep (POG Brabant, 2004).

Visuele beperking

Mensen met een matige of ernstige visuele beperking zijn (ook met bril) niet in staat om krantenkoppen te lezen of om een gezicht te herkennen aan de andere kant van de kamer. Naar schatting zijn er in Nederland 430.000 mensen met matige of ernstige visuele beperkingen (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2007).

¹⁹ De Klerk (2007) verdeelt de ernst van beperkingen aan de hand van een lijst met activiteiten. "Mensen met lichte beperkingen hebben moeite met maximaal vijf activiteiten zoals zwaar huishoudelijk werk, bed verschonen of tien minuten staan. Degenen met matige beperkingen hebben moeite met zes tot zestien activiteiten, maar kunnen in het algemeen nog wel alles zelf" (De Klerk, 2007).

Auditieve beperking

Mensen met een matige of ernstige auditieve beperking hebben moeite om een gesprek met een persoon of zijn niet in staat een gesprek met vier personen te volgen. Er zijn in Nederland naar schatting 360.000 mensen met een matige of ernstige auditieve beperking (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2007).

Bijlage 2 Vragenlijst internetenquête

1. Hoe vaak heeft u het afgelopen jaar een natuur- of recreatiegebied bezocht?

Denk hierbij bijvoorbeeld aan bossen, heide, duinen, recreatieplassen

- 1 tot 2 keer (ga door naar vraag 2)
- 3 tot 5 keer (ga door naar vraag 2)
- 6 tot 11 keer (ga door naar vraag 2)
- 1, 2 of 3 keer per maand (ga door naar vraag 2)
- 1 of meer keren per week (ga door naar vraag 2)
- Niet (ga door naar vraag 1b + c)

1b. Wat is de belangrijkste reden dat u niet (meer) naar een natuur- of recreatiegebied gaat?

- Ik heb er geen behoefte aan (m.a.w. ik geef aan andere activiteiten voorrang) *(ga door naar vraag 18)*
- Ik heb er wel behoefte aan, maar ervaar teveel belemmeringen - die samenhangen met mijn lichamelijke beperking *(ga door naar vraag 1c.)*
- Ik heb er wel behoefte aan, maar ervaar teveel belemmeringen - die niet samenhangen met mijn lichamelijke beperking *(ga door naar vraag 18)*

1c. Om welke belemmeringen gaat het dan *(meerdere antwoorden mogelijk)?*

- Belemmeringen in informatievoorziening over natuur- of recreatiegebieden vooraf
- Belemmeringen op het gebied van vervoer
- Belemmeringen rondom de levering van zorg en hulpmiddelen
- Belemmeringen in de toegankelijkheid van natuur- of recreatiegebieden zelf
- Persoonlijke belemmeringen (bijvoorbeeld lichamelijk, financieel, enzovoorts)

ga door naar vraag 11 b

2. Hoe lang bezoekt u meestal een natuur- of recreatiegebied?

- Minder dan 1 uur
- 1-2 uur
- 2-3 uur
- 3-4 uur
- 5 of meer uur

3. Met wie bezoekt u meestal een natuur- of recreatiegebied?

- Meestal alleen
- Begeleider
- Partner
- Gezin
- Andere familieleden
- Vrienden
- In groepsverband (met andere personen met een lichamelijke beperking)
- Anders

4. Hoe ver reist u meestal naar een natuur- of recreatiegebied (enkele reis tot activiteit)?

- 0-5 km
- 6-10 km
- 11-20 km
- 21-50 km
- 51 km of meer

5. Hoe reist u meestal naar een natuur- en recreatiegebied toe?

- Te voet (eventueel met rollator of stok)
- Met een (aangepaste) auto
- Met een rolstoel/scootmobiel
- Met de fiets
- Met het openbaar vervoer
- Met mindervalidenvervoer
- Anders, namelijk...

6. Naar welk natuur- of recreatiegebied gaat u het vaakste toe?

- Bos
- Natte natuur (moeras, wetland e.d.)
- Duinen

- Heide (stuifzandgebied)
- Landelijk/ agrarisch gebied (zoals polders e.d.)
- Recreatiegebied (bijvoorbeeld recreatieplassen buiten de bebouwde kom)
- Op of aan het water (rivieren/plassen/meren)
- Anders, namelijk...

7. Welke activiteiten onderneemt u meestal bij een bezoek aan een natuur- of recreatiegebied? *(meerdere antwoorden mogelijk)*

- wandelen
- picknicken, zonnen
- zwemmen
- varen
- vissen
- joggen
- fietsen
- hond uitlaten
- anders, namelijk...

8. Hoe laat u zich meestal informeren over voor u toegankelijke natuur- en recreatiegebieden? *(meerdere antwoorden mogelijk)*

o Via brochure

- Via specifieke brochures voor mensen met een beperking
- Via algemene brochures - niet toegespitst op mensen met een beperking

o Via internet

- Via specifieke websites voor mensen met een beperking
- Via algemene websites - niet toegespitst op mensen met een beperking

o Overig

- Via reisbureau of VVV
- Via telefoon
- Via bezoek vooraf
- Via via
- Anders, namelijk.....

9. Wat zijn uw belangrijkste motieven om te recreëren in natuur- of recreatiegebieden? Geef de motieven een nummer van 1 tot en met 5 (1 = belangrijkste motief, 5 = minst belangrijkste motief):

<input type="checkbox"/>	Voor de gezelligheid (*1)
<input type="checkbox"/>	Om er tussen uit te zijn (*2)
<input type="checkbox"/>	Uit interesse (*3)
<input type="checkbox"/>	Om op te gaan in de natuur (*4)
<input type="checkbox"/>	Voor de uitdaging (*5)

(*) Zie voor een nadere toelichting zie hier onder.

10. Ondervindt u wel eens belemmeringen - die samenhangen met uw lichamelijke beperking - als u naar een natuur- of recreatiegebied gaat?

- Ja
- Nee

11. Om welke belemmeringen gaat het dan vooral (meerdere antwoorden mogelijk)?

- Belemmeringen in informatievoorziening over natuur- of recreatiegebieden vooraf
- Belemmeringen op het gebied van vervoer
- Belemmeringen rondom de levering van zorg en hulpmiddelen
- Belemmeringen in de toegankelijkheid van natuur- of recreatiegebieden zelf
- Persoonlijke belemmeringen (bijvoorbeeld lichamelijk, financieel, enzovoorts)

11.b Welke van deze belemmeringen weerhoudt u het meeste van een bezoek aan een natuur- of recreatiegebied?

- Belemmeringen in informatievoorziening
- Belemmeringen op het gebied van vervoer
- Belemmeringen rondom de levering van zorg en hulpmiddelen
- Belemmeringen in de toegankelijkheid van natuur- of recreatiegebieden zelf
- Persoonlijke belemmeringen

Onderstaande vragen gaan in op de specifieke belemmeringen die u ervaart

Informatievoorziening

12. Wat zijn de belangrijkste knelpunten in de informatievoorziening over natuur- en recreatiegebieden? *(meerdere antwoorden mogelijk)*

o Onvoldoende informatie via het volgende informatiekanaal

- in brochures
- op websites
- via reisbureau of VVV
- bij personeel van het gebied zelf (bij bijv. telefonische informatieaanvraag)
- anders, namelijk....

o Ontbrekende informatie over:

- bereikbaarheid
- aanwezige voorzieningen
- aanwezige route mogelijkheden
- aanwezige zorg of hulpmiddelen
- anders, namelijk....

o Kwaliteit van informatie onvoldoende

- onvoldoende herkenbaar(bijv. geen iconen)
- onvoldoende betrouwbaar (bijv. niet up-to-date of 'mooi weer'-verhaal)
- onvoldoende specifiek (bijv. breedte paden in meters)
- onvoldoende leesbaar
- informatievoorziening is dusdanig verspreid dat ik door de bomen het bos niet meer zie
- anders namelijk....

Reis naar het natuur- of recreatiegebied

13. Wat zijn de belangrijkste knelpunten tijdens uw reis naar een natuur- of recreatiegebied toe *(meerdere antwoorden mogelijk)*?

- reisinformatie slecht toegankelijk (ook via internet) voor mensen met zintuiglijke beperkingen
- weinig ondersteuning door vervoersaanbieders (zoals persoonlijke assistentie in de trein)
- in- en uitstappen is vaak een probleem (liftjes niet altijd aanwezig);
- geen zitplaatsen voor mensen met beperkingen
- vergoedingensysteem (voor collectief vervoer en mobielaanpassingen) werkt slecht
- ontevreden over de kwaliteit van de verstrekte voorziening, omdat u de voorkeur geeft aan een andere vervoersvoorziening

- openbaar vervoer komt niet in natuur- of recreatiegebied
- geen begeleiding voor onderweg
- anders, namelijk.....

13.b Wat zijn de belangrijkste knelpunten die u ervaart rondom de levering van zorg- en hulpmiddelen?

Antwoord:

Verblijf in het natuur- of recreatiegebied

14. Wat zijn de belangrijkste knelpunten die u ervaart tijdens uw verblijf in een natuur- of recreatiegebied (*meerdere antwoorden mogelijk*)?

- Geen invalidenparkeerplaats
- Paden te smal
- Geen verharde paden
- Hoogteverschillen
- Obstakels
- Honden niet toegestaan
- Ontbreken van informatie over routhemogelijkheden
- Ontbreken van informatie over voorzieningen
- Ontoegankelijke informatie over paden en voorzieningen
- Ontbreken van rustplaatsen
- Ontbreken van voorzieningen
- Geen hulp aanwezig
- Negatieve bejegening door andere recreanten
- Negatieve bejegening door het personeel ter plaatse
- Anders, namelijk.....

15. Welke persoonlijke belemmeringen ervaart u als u een natuur- of recreatiegebied wilt bezoeken?

Antwoord:

16. Welke specifieke voorzieningen zijn voor u noodzakelijk om een natuur- en recreatiegebied te bezoeken?

- Invaliden parkeerplaats
- Toilet
- Aangepast toilet
- Bankjes
- Specifieke (leen)rolstoel voor gebied
- Geleidelijnen/ gidslijnen
- Toestaan van honden in het gebied
- Begeleiding
- Bewegwijzering
- Informatievoorziening over het gebied
- Braille informatieborden
- Borden met grote letters / cijfers
- Anders, namelijk...

17. Wanneer zou u vaker een natuur- of recreatiegebied bezoeken? *(meerdere antwoorden mogelijk)*

- Als er meer voor mij toegankelijke natuur- en recreatiegebieden in mijn omgeving zouden zijn
- Als ik meer en/of betere informatie over natuur- en recreatiegebieden zou hebben
- Als de voorbereiding op het bezoek (regelen vervoer/begeleiding/hulpmiddelen) geen probleem zou zijn
- Als het natuurgebied zelf beter toegankelijk zou zijn (paden, voorzieningen enz)
- Als persoonlijke omstandigheden het toelaten
- Niet van toepassing; ik heb geen behoefte aan extra bezoek
- Anders, namelijk...

Algemene vragen

18. In welke leeftijdscategorie valt u?

- 0-17 jaar
- 18-34 jaar
- 35-54 jaar
- 55-64 jaar

65-74 jaar

75+

19. Wat is de aard van uw lichamelijke beperking?

Visueel

Auditief

Motorisch

Meervoudig, namelijk...

20. Wat is de ernst van uw lichamelijke beperking (*eigen inschatting*)?

licht

matig

ernstig

zeer ernstig

21. Heeft u een of meer van de onderstaande hulpmiddelen nodig om u te kunnen verplaatsen?

Ik heb geen hulpmiddel nodig

Elektrisch aangedreven rolstoel

Handrolstoel

Rollator

Scootmobiel

Krukken of stok

Hulphond/blinde geleidehond

Anders, namelijk...

22. Wat zijn de vier cijfers van uw postcode?

23. Wilt u benaderd worden voor een discussiebijeenkomst over dit onderwerp?

Ja

Nee

Naam	
Telefoonnummer	
E-mailadres	

Bijlage 3 Aanpak en respons internetenquête

Doel van de internetenquête was kwantitatieve informatie verzamelen over het bezoekgedrag en de belemmeringen die mensen met een lichamelijke beperking ervaren bij een bezoek aan natuurgebieden. We hebben gebruik gemaakt van een internetenquête om zowel de (porto)kosten als de benodigde verwerkingstijd te beperken.

Voor het verspreiden van de enquête en het vinden van respondenten hebben we samengewerkt met:

- Algemene Nederlandse Gehandicapten Organisatie (ANGO)
- BOSK
- CG-Raad
- Dovenschap
- Dwarslaesie Organisatie Nederland
- Kenniscentrum Groen & Handicap
- Klaverblad Zeeland
- MEE IJsseloevers
- Nederlands Stichting voor het Gehandicapte Kind
- Programma VCP
- Provinciale chronisch zieken en gehandicaptenraad Groningen
- Stichting Gehandicaptenplatform Overbetuwe
- Vereniging spierziekten Nederland
- Zet Brabant

Alle 14 organisaties hebben de toezegging gedaan om hun leden te attenderen op de enquête via email/nieuwsbrief/ledenblad/link op website.

De vragenlijst voor de internetenquête is gecontroleerd door de Algemene Nederlandse Gehandicapten Organisatie (ANGO). Voor doven is de enquête aangepast door het Dovenschap en via deze organisatie naar haar 600 leden verstuurd.

Respons

Er hebben 132 mensen de internetenquête ingevuld, waarvan 127 mensen die zelf een lichamelijke beperking of een naaste met lichamelijke beperking hebben. De enquête is voornamelijk ingevuld door mensen met een motorische beperking. Wanneer we de samenstelling van de responsgroep vergelijken met de opbouw van de totale populatie dan is de groep respondenten met een motorische beperking oververtegenwoordigd (+/- 65% van de Nederlandse populatie) en de andere groepen ondervertegenwoordigd.

Aard beperking	
Motorisch	87%
Visueel	6%
Auditief	4%
Meervoudig	3%
Ernst beperking	
Licht	5%
Matig	21%
Ernstig	60%
Zeer ernstig	13%
Onbekend	1%
Hulpmiddel	
ja	85%
nee	11%
onbekend	4%
Provincie	
Drenthe	5%
Flevoland	6%
Friesland	5%
Gelderland	18%
Groningen	4%
Limburg	4%
Noord-Brabant	17%
Noord-Holland	13%
Overijssel	8%
Utrecht	8%
Zeeland	1%
Zuid-Holland	11%
Onbekend	2%

Wat betekent dit voor de representativiteit van de onderzoeksresultaten?

De steekproefgrootte is niet representatief om uitspraken te kunnen doen over de gehele groep mensen met een lichamelijke beperking in Nederland. We kunnen wel uitspraken doen over de groep respondenten uit het onderzoek.

De grootte van de steekproef is ook van invloed op de diepgang van de statistische analyses. Voor het maken van betrouwbare deelanalyses dient er per subgroep (motorisch, auditief, visueel) een minimaal aantal respondenten te zijn. Het aantal respondenten met een motorische beperking is groot genoeg, maar de subgroepen 'visueel beperkten' en 'auditief beperkten' is te klein om voor deze subgroepen statistisch verantwoorde deelanalyses te maken. Eventuele uitspraken over het verschil tussen respondenten met een motorische, visuele en auditieve beperking zijn dus indicatief. Hetzelfde geldt voor uitspraken over verschillen in ernst van de beperking, leeftijd, hulpmiddel en postcode.

Responspercentage

We kunnen geen antwoord geven op de vraag hoe hoog het responspercentage is. Dit heeft te maken met het feit dat er geen database is met NAW-gegevens van alle mensen met een lichamelijke beperking. Vandaar ook dat we de genoemde organisaties en personen om medewerking gevraagd hebben om voldoende respondenten te krijgen. Maar hierdoor weten we niet hoeveel mensen een email met link naar de vragenlijst hebben ontvangen en/of de tekstbalk met een link naar de enquête op de verschillende websites hebben gezien. Alleen van het Dovenschap weten we de precieze verspreiding onder mensen met een auditieve beperking. De enquête is verspreid onder haar 600 leden.

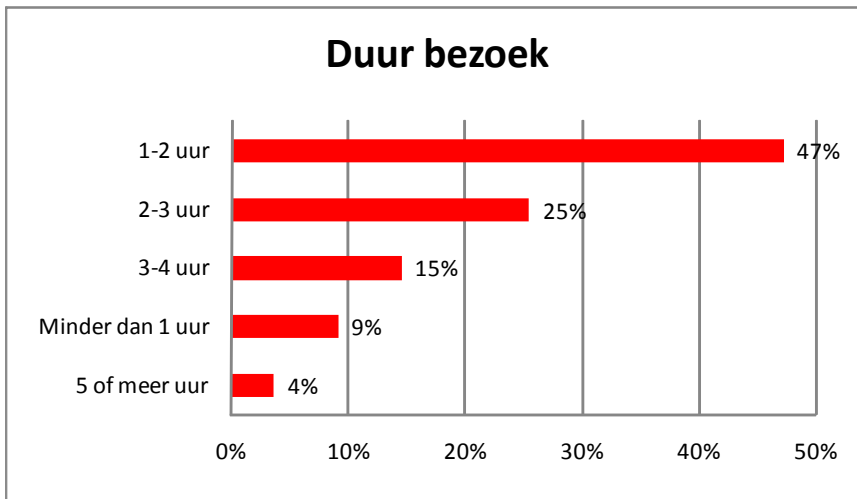
Bijlage 4 Deelnemers expertbijeenkomst

Organisatie	Naam
Cliëntenbelang Utrecht	Job Haug
Federatie Particulier Grondbezit	Ekko Aertsen
Gehandicapten Platform Overbetuwe	Harry Walker
Kenniscentrum Groen & Handicap	Jolanda Verwegen
Kenniscentrum Groen & Handicap	Kees Kuijken
Kenniscentrum Recreatie	Emile Bruls
Kenniscentrum Recreatie	Suzanne van de Laar
Klaverblad Zeeland	Marcel de Ronde
MEE Nederland	Gaby Coolen
Ministerie van EL&I	Florentine Dijkma
Nederlands Centrum voor Totale Toegankelijkheid	Koos Pelsser
Nederlandse Vereniging van Blinden en Slechtzienden	Hubert de Vos
Recreatie Midden-Nederland	Caroline Neessen
Revalidatiefonds	Mechteld van den Beld
Samenwerkingsverband Nationale Parken	Leo van Grieken
Staatbosbeheer	Jan Blok
Staatbosbeheer Texel	Erik van der Spek
Stichting Recreatietoervaart Nederland	Ton Romeijn
Viziris	Imari de Haan
(voorheen) Podo Posturaal Therapeut	Ineke Kuyvenhoven

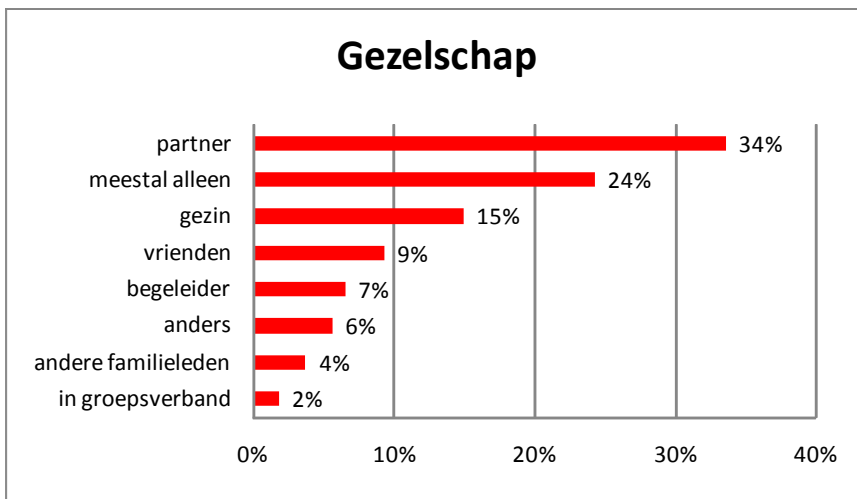
Bijlage 5 Recreatiegedrag bezoekers natuurgebieden

In deze bijlage staan de resultaten uit de enquête onder mensen met een lichamelijke beperking.

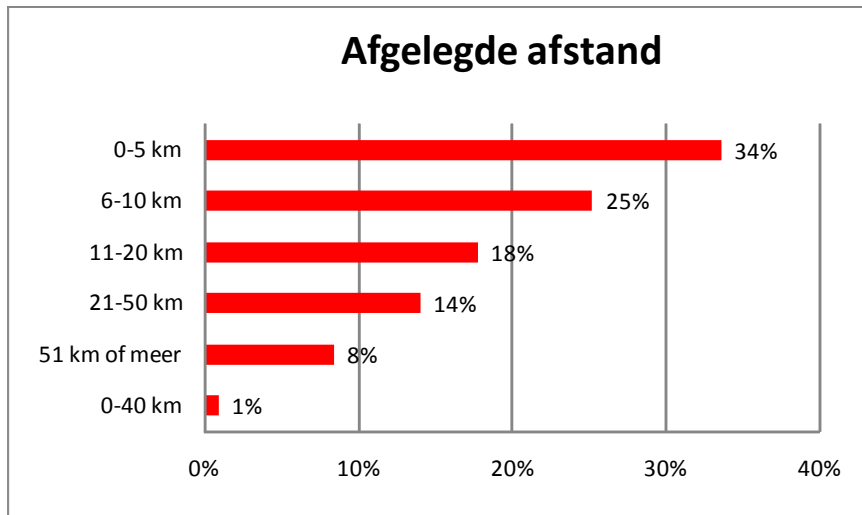
Duur bezoek



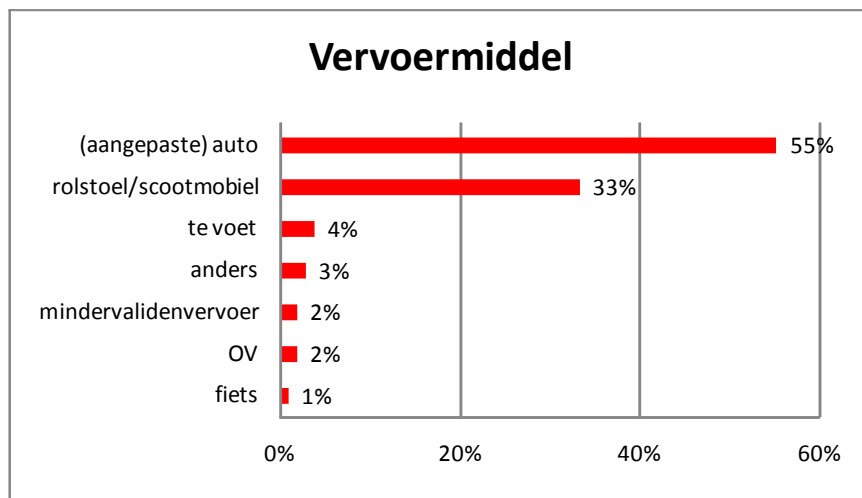
Gezelschap



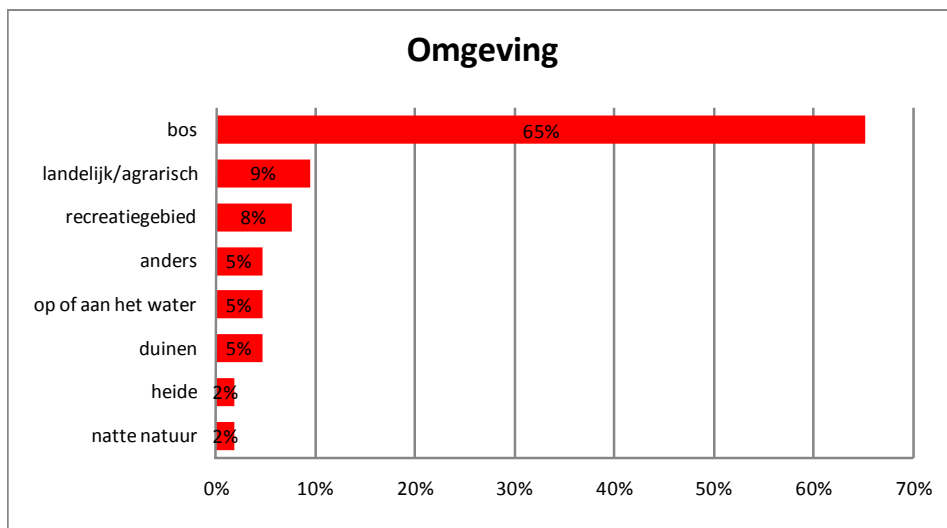
Afgelegde afstand



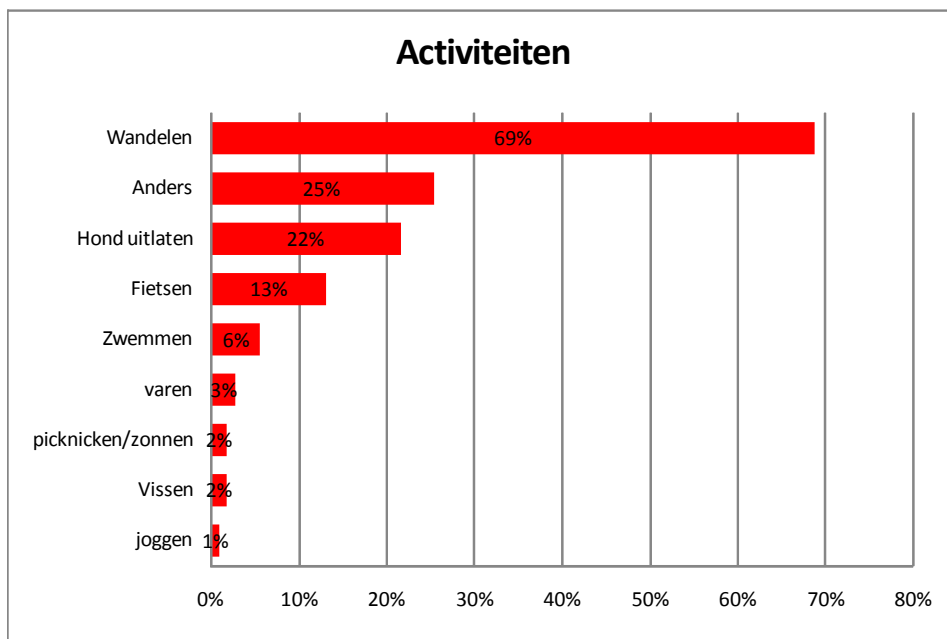
Vervoermiddel



Omgeving



Activiteiten



Het antwoord 'anders, namelijk' scoort hoog. Vooral rondrijden met de scootmobiel of rolstoel noemen respondenten vaak, maar ook fotograferen en van de natuur genieten (zoals vogels observeren). Zie hieronder de antwoorden die bij de keuze 'anders, namelijk' zijn gegeven:

Natuur met een beperking

hulphond uitlaten en vogels kijken

Amateur fotografie

Samen met partner (op de fiets) en ik op de scootmobiel, toeren en genieten van de natuur

van de natuur genieten

rijden in de scootmobiel

fotograferen

handbiken

ik rijd er doorheen met mijn electr. rolstoel

rolstoelwandelen

met scootmobiel rijden en genieten

Met scootmobiel door het bos rijden en genieten van natuur/vogels, etc.

scootmobiel en de partner op de fiets

rondrijden met scootmobiel i.p.v. wandelen

Gewoon heerlijk genieten van de omgeving! Lopen kan ik niet meer!

wandelen met de scootmobiel

Fotograferen

handbike

schilderen en schrijven

fotograferen

Natuur metname vogels observeren

in elektrisch rolstoel 40 km rijden

met rolstoel of scootmobiel

Rondrijden scootmobiel

voor mij in een rolstoel "wandelen"

varen

en terrasje pakken.

scootmobiel rijden

ik op de scoot en mijn gezin op de fiets

'fiets'routes met de scootmobiel

fotograferen vogels etc, genieten van de natuur

Bijlage 6 Ketenbenadering

De ketenbenadering is een model waarin de stappen (zie hieronder) die nodig zijn voor het ondernemen van vrijetijdsactiviteiten buitenshuis als een keten van vijf verschillende fasen wordt gezien die iedereen (ook mensen zonder een beperking) doorloopt. De vijf fasen kunnen worden gezien als een cyclus met achtereenvolgens de fasen: motivatie, idee/besluitvorming, reismanagement, uitvoering en evaluatie. Elke afzonderlijke stap is bepalend voor de keuze van de activiteit, de kwaliteit van de vrijetijdsbesteding en een eventueel herhalingsbezoek.

De eerste stap in de keten is bepalend voor de volgende en dat resultaat voor de daarop volgende enzovoorts. De kracht van de keten wordt bepaald door de zwakste schakel.

De stappen kunnen in een verschillend tempo worden genomen en op een impliciete of expliciete wijze, maar ze komen altijd aan bod bij de keuze voor vrijetijdsdeelname en recreatie (Van Soest en Van Lieshout, 2005).

Tabel 8: Inhoud van de ketenstappen

Ketenstap	Inhoud
Motivatie	De prikkel of de drang de vrije tijd concreet in te willen vullen
Idee- en besluitvorming	Het op ideeën komen en maken van keuzes t.a.v. mogelijk uit te voeren vrijetijdsactiviteiten (=abstract proces) Het toetsen van de geselecteerde activiteit aan de persoonlijke randvoorwaarden op basis van informatie (=concreet proces)
Reismanagement	Het geheel van voorwaarde scheppende maatregelen dat op individueel niveau getroffen moet worden ter voorbereiding op de deelname aan vervoer van 'deur-tot-deur'. Vervoer wordt hier gezien als middel om aan recreatieve activiteiten deel te nemen.
Uitvoering	Het daadwerkelijk besteden van de vrije tijd/ het recreëren middels het uitvoeren van gerichte activiteiten.
Evaluatie	Het terugkijken op de ervaringen in uitvoering van de stappen 1 t/m 4 en een persoonlijk oordeel geven over de ervaringen en wat zij betekenen voor het toekomstig initiatief

Bron: van Soest en van Lieshout, 2005